

Załącznik nr
do Uchwały Nr
Rady Gminy w Lutowiskach
z dnia

GMINA LUTOWISKA

PLAN ROZWOJU LOKALNEGO

ZPORR
Zintegrowany Program
Operacyjny
Rozwoju Regionalnego

Listopad 2004

***Autorzy opracowania serdecznie dziękują
pracownikom Gminy Lutowiska
za zaangażowanie i dużą pomoc
w przygotowaniu dokumentu.***

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie	4
1. Obszar i czas realizacji Planu Rozwoju Lokalnego.	7
2. Aktualna sytuacja społeczno – gospodarcza Gminy Lutowiska.	8
2.1. Położenie i podział administracyjny.	8
2.2. Środowisko przyrodnicze.	11
2.2.1. Tereny przyrodnicze prawnie chronione.	12
2.2.2. Zasoby naturalne i surowce mineralne.	18
2.2.3 Warunki hydrologiczne.	18
2.3 Turystyka.	19
2.4. Zagospodarowanie przestrzenne.	22
2.4.1 Infrastruktura techniczna	22
2.4.2. Własność nieruchomości i mieszkalnictwo.	26
2.4 Strefa społeczna.	30
2.5.1. Demografia.	30
2.5.2. Warunki socjalno-bytowe.	33
2.5.3 Oświata.	34
2.5.4. Bezrobocie.	35
2.5.5 Sfera gospodarcza.	38
2.5.6 Podmioty gospodarcze.	41
3. Planowane działania służące poprawie sytuacji społeczno-gospodarczej w Gminie Lutowiska.	46
3.1 Działania przewidziane do realizacji w gminie.	46
3.2 Zidentyfikowane obszary rozwojowe.	48
3.3 Lista zadań do realizacji w gminie.	49
4. Powiązanie planowanych projektów z działaniami realizowanymi obecnie na obszarze gminy.	55
5. Oczekiwane wskaźniki osiągnięć Planu Rozwoju Lokalnego Gminy Lutowiska.	60
6. Plan finansowy Gminy Lutowiska na lata 2005-2006 oraz prognoza na kolejne.	63
6.1 Struktura budżetu gminy za lata ubiegłe (2000-2003).	63
6.2. Plan finansowy Gminy na lata 2004-2006	62
7. System wdrażania i monitorowania Planu Rozwoju Lokalnego	68
7.1. Metodologia wdrażania Planu Rozwoju Lokalnego	68
8. System monitorowania, sposoby oceny oraz promocja	72
9. Podsumowanie i wnioski.	76

Wprowadzenie

Plan Rozwoju Lokalnego jest kompleksowym dokumentem określającym strategię społeczno-gospodarczą Gminy Lutowiska na lata 2005 – 2006, a także wskazuje planowane działania w latach 2007 – 2013. Dokument został przygotowany na podstawie Strategii Rozwoju Gminy Lutowiska, Narodowego Spisu Powszechnego dla Gminy Lutowiska, a także innych materiałów będących w posiadaniu Urzędu Gminy w Lutowiskach. Plan Rozwoju Lokalnego przedstawia sytuację społeczno-ekonomiczną Gminy, formułuje cele i zawiera opis strategii zmierzającej do osiągnięcia rozwoju społeczno-gospodarczego. Ponadto szacuje spodziewane efekty planowanych działań i ich wpływ na przebieg procesów rozwojowych, wskazuje kierunki zaangażowania środków funduszy strukturalnych i środków własnych gminy.

Celem opracowania Planu Rozwoju Lokalnego jest umożliwienie bieżącego zarządzania rozwojem gminy oraz skoncentrowanie i efektywne wykorzystanie środków na strategiczne działania samorządu. Plan ten wskazuje kierunki zaangażowania środków funduszy strukturalnych i środków własnych gminy a także szacuje spodziewane efekty planowanych działań i wpływ na przebieg procesów rozwojowych.

Posiadanie przez gminę niniejszego dokumentu jest obligatoryjne w przypadku ubiegania się o środki pomocowe na projekty ujęte w priorytecie 3 - *Rozwój Lokalny* (Działania 3.1. i 3.2.) Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego. Dofinansowanie mogą otrzymać tylko te projekty, które znajdą odzwierciedlenie w tym planie.

Plan Rozwoju Lokalnego Gminy prezentuje aktualną sytuację społeczno-gospodarczą na terenie gminy oraz kierunki jej rozwoju w kontekście absorpcji środków Unii Europejskiej. Istotną częścią niniejszego dokumentu jest plan finansowy zadań w latach 2005-2006 oraz 2007-2013. Szczegółowy podział na źródła finansowania poszczególnych zadań zawartych w Planie dotyczy tylko

pierwszego okresu, a udział procentowy poszczególnych źródeł ma charakter szacunkowy.

Przygotowanie Planu Rozwoju Lokalnego Gminy Lutowiska poprzedził proces konsultacji społecznych. Debata z przedstawicielami lokalnej społeczności odbyła się 25 listopada 2004 roku. Umożliwiło to identyfikację społeczności lokalnej z proponowanymi zadaniami, a także wzmocniło więzi pomiędzy lokalną administracją, przedsiębiorcami oraz innymi partnerami zaangażowanymi w proces konsultacji Planu.

Podstawę opracowania Planu Rozwoju Lokalnego Gminy Lutowiska stanowiły: Strategia Rozwoju Gminy Lutowiska, Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Lutowiska, Powszechny Spis Rolny, Program Gospodarki Odpadami i Ochrony Środowiska dla Gminy Lutowiska, Wieloletni Plan Inwestycyjny na lata 2004-2006, programy przekształceń i reform przedsiębiorstw komunalnych, budżety gminy, dane statystyczne uzyskane z Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2002, a także wytyczne dotyczące zasad korzystania z funduszy strukturalnych UE.

Opracowany Plan Rozwoju Lokalnego uwzględnia założenia następujących dokumentów programowych:

- ◆ **Narodowego Planu Rozwoju (NPR)** - określającego strategię społeczno-gospodarczą Polski w pierwszych latach członkostwa w Unii Europejskiej;
- ◆ **Podstaw Wsparcia Wspólnoty (PWW)** - dokumentu przyjętego przez Komisję Europejską w uzgodnieniu z rządem polskim zawierającego strategię i priorytety działań, które wdrażane są przez poszczególne programy operacyjne;
- ◆ **Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego (ZPORR)** - programu rozwijającego cele NPR, określającego priorytety, kierunki i wysokość środków przeznaczonych na realizację polityki regionalnej państwa;
- ◆ **Uzupełnienia ZPORR** - dokumentu wdrażającego strategię i priorytety programu, zawierającego informacje na temat działań realizowanych w ramach tego programu,

- ♦ **Sektorowego Programu Operacyjnego Rozwój Zasobów Ludzkich 2004-2006 (SPO RZL)** - programu wspierającego budowę otwartego, opartego na wiedzy społeczeństwa poprzez zapewnienie warunków do rozwoju zasobów ludzkich w drodze kształcenia, szkolenia i pracy.

Niniejszy Plan Rozwoju Lokalnego ma charakter otwarty. Taka formuła dokumentu umożliwi wprowadzenie do niego korekt wynikających ze zmian społeczno-gospodarczych oraz zmian hierarchii priorytetów przyjętych przez władze Gminy.

1. Obszar i czas realizacji Planu Rozwoju Lokalnego.

Obszarem realizacji poniższego Planu Rozwoju Lokalnego jest Gmina Lutowiska obejmująca miejscowości:

➤ Berezki, Brzegi Górne, Beniowa, Caryńskie, Chmiel, Dwerniczek, Dwernik, Hulskie, Krzywe, Lutowiska, Muczne, Nasiczne, Procisne, Pszczeliny, Skorodne, Smolnik, Stuposiany, Sękowiec, Tarnawa Niżna, Ustrzyki Górne, Wołosate, Zątwarnica, Żurawin.

Realizację planu rozłożono na dwa okresy programowania. Pierwszy trwający od 2005-2006, drugi zaczynający się od roku 2007-2013.

Rys.1. Powiat bieszczadzki z podziałem na gminy.

2. Aktualna sytuacja społeczno – gospodarcza Gminy Lutowiska.

2.1. Położenie i podział administracyjny.

Gmina Lutowiska jest najbardziej wysunięta na południowy wschód częścią kraju. Leży w południowo-wschodniej części województwa podkarpackiego na terenie powiatu bieszczadzkiego w rejonie administracyjnym Ustrzyki Dolne.

Około 50% jej granic to granice państwa z Ukrainą i Słowacją. Wschodnią granicę gminy stanowi granica państwowa Rzeczypospolitej Polskiej z Ukrainą, południowa część gminy graniczy ze Słowacją. Od strony zachodniej graniczy z Gminą Cisna a od północnej z Gminą Czarna.

Znajdują się tu wszystkie formy ochrony: Bieszczadzki Park Narodowy, Park Krajobrazowy Doliny Sanu, strefa chronionego Krajobrazu z licznymi rezerwatami i pomnikami przyrody. Jest to również część Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery "Karpaty Wschodnie". Doskonały mikroklimat lokalny stwarza

dogodne warunki wypoczynku oraz umożliwiają uprawianie różnych form turystyki.

Gmina Lutowiska zajmuje powierzchnię 476 km². Obszar Gminy Lutowiska zamieszkuje 2261 osób z czego na km² przypada 5 osób, co stanowi jeden z najniższych wskaźników zaludnienia w skali kraju.

Tabela 1. Struktura zaludnienia według miejscowości.

L.p.	Nazwa miejscowości	Liczba stałych mieszkańców	Liczba czasowych mieszkańców	Razem
1.	Beniowa	-	1	1
2.	Bereżki	46	0	46
3.	Brzegi Górne	4	1	5
4.	Caryńskie	1	2	3
5.	Chmiel	149	15	164
6.	Dwerniczek	66	2	68
7.	Dwernik	149	11	160
8.	Hulskie	3	-	3
9.	Krzywe	3	-	3
10.	Lutowiska	750	23	773
11.	Muczne	45	7	52
12.	Nasiczne	49	6	55
13.	Procisne	52	-	52
14.	Pszczeliny	153	5	158
15.	Skorodne	47	1	48
16.	Smolnik	182	7	189
17.	Stuposiany	114	20	134
18.	Sękowiec /stanowi część wsi Zatwarnica/	15	-	15
19.	Tarnawa Niżna	35	11	46
20.	Ustrzyki Górne	114	10	124
21.	Wołosate	34	7	41

22.	Zatwarnica	238	4	242
23.	Żurawin	12	2	14
R A Z E M		2 261	135	2 396

Rys.2. Województwo Podkarpackie w podziale na powiaty i gminy.

2.2. Środowisko przyrodnicze.

Gmina Lutowiska jest najbardziej wysuniętą na południe i wschód częścią Polski przy granicy z Ukrainą i Słowacją, peryferyjną w stosunku do krajowego układu komunikacyjnego, stanowi teren o najmniejszej gęstości zaludnienia, w całości objętą różnymi formami ochrony przyrody.

Południowa część gminy obejmująca Bieszczady Wysokie z pasmami połonin, w całości w granicach Bieszczadzkiego Parku Narodowego, o najwyższych walorach przyrodniczo-krajobrazowych jest w ponad 95% terenu własnością Bieszczadzkiego Parku Narodowego.

Teren położony na północ od BPN, obejmuje dolinę Sanu, a od północy pasmo Otrytu, o wysokich walorach przyrodniczo-krajobrazowych i kulturowych. Jest to Park Krajobrazowy Doliny Sanu będący jednocześnie otuliną BPN, z licznymi istniejącymi i projektowanymi rezerwatami, pomnikami przyrody, użytkami ekologicznymi i zespołami przyrodniczo-krajobrazowymi, jak również z terenami i obiektami predysponowanymi do objęcia różnymi formami ochrony przyrodniczej i kulturowej.

Występują tu surowce bitumiczne i mineralne a lesistość terenu przekracza 92%.

Tereny północnej części gminy, poza granicami, charakteryzują się łagodniejszymi spadkami i większą ilością terenów otwartych użytkowanych rolniczo. Tu leży miejscowość Lutowiska będąca ośrodkiem gminnym skupiającym 1/3 mieszkańców całej gminy.

Występują tu surowce mineralne w postaci piaskowców. Ze względu na walory przyrodniczo-krajobrazowe powyższy teren znalazł się w granicach Wschodnio-beskidzkiego Obszaru Chronionego Krajobrazu.

2.2.1. Tereny przyrodnicze prawnie chronione.

Południowa część województwa podkarpackiego objęta jest różnymi formami ochrony prawnej, tworzącymi pasma ochronne i otulinowe dla najbardziej wartościowych pod względem przyrodniczym terenów.

Gmina Lutowiska w całości objęta jest ochroną prawną, którą stanowią :

- Bieszczadzki Park Narodowy
- Park Krajobrazowy Doliny Sanu
- Wschodniobeskidzki Obszar Chronionego Krajobrazu
- rezerваты – ilość – 7
- użytek ekologiczny-1
- pomniki przyrody – 33 w tym 30 drzewa i 3 twory przyrody nieożywionej.
- zespoły przyrodniczo-krajobrazowe - 7

Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie” został powołany przez UNNESCO w 1992 r. Polską część Rezerwatu Biosfery tworzą Bieszczadzki Park Narodowy, Park Krajobrazowy Doliny Sanu i Ciśniańsko-Wetliński Park Krajobrazowy.

Bieszczadzki Park Narodowy Powstały w roku 1973 Park obejmował zaledwie 59,55 km². Chronił wtedy jedynie niewielką część cennych przyrodniczo obszarów (głównie kompleks połonin z niewielkim obszarem przyległych lasów). W następnych latach Park powiększono czterokrotnie. W 1989 i 1991 roku objęto ochroną znaczny obszar naturalnych lasów, a także kompleksy półnaturalnej roślinności nieleśnej na terenie dawnych osad. W 1996 roku Park powiększono o rozległe tereny łąkowe położone na terenie dawnych wsi Bukowiec, Beniowa, Caryńskie a roku 1999 dawnych wsi Dźwiniacz, Tarnawa i Sokoliki. Obecnie Bieszczadzki Park Narodowy zajmuje powierzchnię 29 202 ha w najwyższej położonej części Bieszczadów.

W 1992 roku Bieszczadzki Park Narodowy stał się częścią [Miedzynarodowego Rezerwatu Biosfery "Karpaty Wschodnie"](#) o łącznej powierzchni 213 211 ha.

Zdjęcie 1. Widok na Połoninę Caryńską.

Park Krajobrazowy Doliny Sanu utworzony Rozporządzeniem Wojewody Krośnieńskiego w 1992 r., stanowi otulinę Bieszczadzkiego Parku Narodowego od strony północnej. Jego powierzchnia obecnie wynosi 28 718 ha. Został utworzony dla zachowania unikalnych walorów krajobrazowych i przyrodniczych terenów położonych w południowo -wschodniej części Polski.

Obiekty i obszary prawnie chronione.

Istniejące rezerwaty przyrody

„Krywe” - rezerwat utworzony w 1991 roku zarządzeniem MOŚZ-NiL z dnia 8.07.1991 r. (MP Nr 25, poz. 172 z dnia 6.08.1991 r.) o powierzchni 511,73ha. Rezerwat utworzony został w celu zachowania ze względów naukowych, dydaktycznych i krajobrazowych przełomowego

fragmentu doliny Sanu pod pasmem Otrytu z wieloma interesującymi zbiorowiskami roślinnymi oraz stanowiskami rzadkich roślin i zwierząt. Do największych osobliwości należy wąż Eskulapa, gatunek określony jako wymierający (wg Polskiej Czerwonej Księgi Zwierząt). Wąż Eskulapa tworzy na terenie Rezerwatu jedną z nielicznych populacji tego gatunku w Polsce.

Rezerwat „Krywe” leży w dolinie Sanu po obu stronach rzeki na odcinku kilku kilometrów. Położony jest na terenie trzech nieistniejących już wsi Krywe, Tworytne i Tworylczyk.

„Hulskie im. Stefana Myczkowskiego” - rezerwat przyrody powołany zarządzeniem Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 24 listopada 1983r (MP Nr 39, poz. 230). o powierzchni 202,33 ha. Rezerwat położony jest na południowym stoku pasma Otrytu od grzbietu aż po San. Utworzony został w celu zachowania fragmentu starodrzewu z głównymi zespołami leśnymi, charakterystycznymi dla pasma Otrytu. różnorodnych form morfologicznych oraz stanowisk rzadkich i chronionych gatunków roślin i zwierząt. Licznie reprezentowane są tu gatunki górskie związane głównie ze zbiorowiskiem żyznej buczyny karpackiej oraz wyróżniające ten region liczne taksony wschodniokarpackie.

Rezerwat obejmuje charakterystyczne dla tego regionu, naturalne zbiorowiska roślinne jak żyzna buczyna karpacka reprezentowana najliczniej, grąd (będący na kresach zasięgu), oraz zajmująca najmniejszą powierzchnię olszynka karpacka.

„Śnieżycy wiosennej w Dwerniczku” - rezerwat częściowy powołany Rozporządzeniem Nr 346/01 Wojewody Podkarpackiego z dnia 21 sierpnia 2001 r.. o powierzchni 4,94 ha. Rezerwat utworzono w celu zachowania ze względów naukowych i dydaktycznych stanowiska śnieżycy wiosennej oraz zbiorowisk łąkowych z bogatą florą gatunków chronionych i rzadkich.

Głównym przedmiotem ochrony są stanowiska śnieżycy wiosennej. Populacja tego gatunku jest bardzo liczna w części wschodniej i środ-

kowej rezerwatu, z liczebnością od kilku do kilkudziesięciu sztuk na 1 m².

Na terenie rezerwatu dominuje zbiorowisko wilgotnej łąki ostrożeńiowej. Jest to zbiorowisko łąkowe z masowym udziałem purpurowo kwitnącego ostrożenia łąkowego i ostrożenia błotnego.

Na obszarze rezerwatu stwierdzono występowanie 98 gatunków roślin naczyniowych, należących do 23 rzędów i 30 rodzin. Na szczególną uwagę zasługują gatunki prawnie chronione, podlegające ochronie ścisłej (5) bądź częściowej (2).

„Zakole” - rezerwat utworzony na podstawie zarządzenia Nr 191 Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 10.XII.1970 r. (MP Nr 3 poz. 20 z 1971 r.).

Powierzchnia: 5,25 ha.

Celem utworzenia rezerwatu ścisłego jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych zespołów pierwotnej roślinności torfowiskowej. Położenie: obręb Stuposiany, leśnictwo Czereszenka, oddział Id. Położenie administracyjne: województwo podkarpackie, powiat bieszczadzki, gmina Lutowiska, miejscowość Smolnik. Forma ochrony: ścisła.

Przedmiot ochrony: prawidłowo wykształcone torfowiska wysokie, dotychczas najmniej narażone na antropopresję i degradację w porównaniu z innymi torfowiskami Bieszczad.

Projektowane rezerwaty przyrody

„Las bukowy pod Obnogą”

„Las bukowy pod Obnogą” proponowany jest do objęcia ochroną częściową. Zajmuje powierzchnię 354,39 ha na stokach szczytów Obnoga (1081 m n.p.m.) i Grandysowa Czuba (1026 m n.p.m.), scho-

dzących w jar potoku Roztoki i obejmujący część przeciwległego brzegu. Projektowany rezerwat należy - wg głównego przedmiotu ochrony - do typu fitocenotycznych, podtypu zbiorowisk leśnych, a wg głównego typu środowiska: do typu lasów i borów, podtypu lasów górskich i podgórskich.

Obszar ten to źródliskowy odcinek zlewni potoku Roztoki, a jego strome stoki porasta dobrze zachowane zbiorowisko buczyny karpackiej ze starodrzewem bukowym. Omawiany teren przylega bezpośrednio do BdPN. Jego lasy stanowią wspaniałą oprawę dla położonych wyżej połonin Krzemienia, Kopy Bukowskiej i Halicza.

„Przełom Wołosatego”

Projektowany rezerwat „Przełom Wołosatego” obejmuje odcinek doliny Wołosatego między Bereżkami i Pszczelinami oraz część zboczy górskich pasma Magury Stuposiańskiej na zachodnim brzegu potoku Wołosaty, oraz masywu Kopy (886 m n.p.m.) po jego stronie wschodniej. Zajmuje powierzchnię 144,92 ha.

Według głównego przedmiotu ochrony omawiany rezerwat należy do typu krajobrazów ekologicznych, podtypu biokompleksów naturalnych i półnaturalnych, a wg głównego typu środowiska: do typu lasów i borów, podtypu lasów górskich i podgórskich.

Celem utworzenia rezerwatu jest zachowanie krajobrazu przełomowej doliny potoku Wołosaty, a w szczególności - naturalnego stanowiska smotrawy okazałej *Telekia speciosa*.

Dokumentacje przyrodnicze dla obu projektowanych rezerwatów, opracowane zostały przez naukowców Akademii Rolniczej w Krakowie.

„Żurawin”

Obiekt leży w gminie Lutowiska, na terenie miejscowości Żurawin, Smolnik, Procisne i Stuposiany. Jego powierzchnia wynosi 400,41 ha.

Proponowanym przedmiotem ochrony jest przełomowy odcinek Sanu oraz stanowisko chronionej rośliny - pełnika europejskiego *Trollius europaeus*. Do ważniejszych walorów przyrodniczych należy zaliczyć znaczne zróżnicowanie zbiorowisk roślinnych (olszyny górskie porastające aluwia, fragmenty grądu oraz buczyna karpacka ze znacznym udziałem starodrzewia bukowego i jodłowego, a także bogate florystycznie i faunistycznie podmokłe łąki, liczne młaki i bagienka.

Typ rezerwatu wg głównego przedmiotu ochrony - krajobrazów ekologicznych, podtyp biokompleksów naturalnych i półnaturalnych, typ wg głównego środowiska chronionego - mieszane, podtyp lasów i łąk.

„Przełom Sanu pod Tostą” - rezerwat krajobrazowy o ogólnej powierzchni około 310 ha. Proponowany rezerwat położony jest w przełomowym odcinku Doliny Sanu między Otrytem a Tołstą. Celem jego utworzenia jest zachowanie w stanie zbliżonym do naturalnego przełomowego fragmentu doliny Sanu i unikalnego zakola w miejscu przełomu Sanu przez pasmo Otrytu.

Proponowany rezerwat jest obiektem o wyjątkowych walorach krajobrazowych, z osobliwymi elementami przyrody nieożywionej - doliną meandrową, charakterystyczną budową koryta Sanu z progami skalnymi.

2.2.2. Zasoby naturalne i surowce mineralne.

Na terenie Gminy Lutowiska istnieją złoża ropy naftowej i piaskowca.

Obszary górnicze i koncesyjne (dla potrzeb lokalnych) :

- istniejący obszar koncesyjny wraz z czynną kopalnią ropy w Dwerniku,
- istniejący obszar górniczy i koncesyjny wraz z czynną kopalnią ropy w Zatwarnicy,
- zespół odwiertów (do uczynnienia) w Stuposianach.

Udokumentowane złoża piaskowców :

"Lutowiska" - pow. 1,70 ha, zasoby 763 tys. ton - złożo eksploatawane,

'Sękwiec" - pow. 14,99 ha, zasoby 25 367 tys. ton - zaprzestano eksploatacji,

"Otryt" - pow. 59,47 ha, zasoby 83 318 tys. ton - złożo nie eksploatawane ,

Obszary perspektywiczne piaskowców :

"Lutowiska G.Berdo" - pow. 21 ha, zasoby ~ 21 mln ton.

2.2.3 Warunki hydrologiczne.

Wody powierzchniowe.

Cały teren leży w dorzeczu rzeki Wisły poprzez San. Gęstość sieci rzecznej jest duża i mało zróżnicowana.

Wezbrania wód występują w dwóch porach roku – na wiosnę z topnienia pokrywy śnieżnej i latem z deszczów. Dominują wezbrania wiosenne. Gwałtowne i wysokie wezbrania opadów występują w połowie czerwca i lipca. Wody płynące przez teren gminy winny odpowiadać I klasie czystości pod względem ogólnym.

Źródła wypływają ze szczelin skalnych, bądź z pokryw zwietrzelinowych, a ich wydajność jest mała i bardzo zmienna.

Wody podziemne.

Obszar gminy położony jest w obrębie górsko-wyżynnej prowincji hydrologicznej. Dolina Sanu tworzy zbiornik wód podziemnych, zaliczony do głównych zbiorników wód podziemnych w Polsce. Jest to zbiornik płytki w obrębie utworów czwartorzędowych, słabo lub zupełnie nie izolowany od powierzchni. Zatem dolina górnego Sanu uznana została za obszar wysokiej ochrony (wzmoczonego nadzoru sanitarnego).

2.3 Turystyka.

Rys historyczny gminy Lutowiska

Osadnictwo ludności na terenie obecnej gminy rozpoczęło się już w XV wieku, większość wsi powstała w XVI wieku. Natomiast wiek XVIII był okresem ponownego zasiedlania opuszczonych wsi, ożywienia gospodarczego oraz kształtowania się trwałej struktury narodowej i religijnej ludności, składającej się z polskiej szlachty, grekokatolickich Rusinów oraz Żydów. Od roku 1939 rzeka San stała się granicą dzielącą tereny obecnej gminy na obszary okupowane przez wojska niemieckie i sowieckie. W lewobrzeżnej części Niemcy rozpoczęli represje wobec ludności żydowskiej zakończone całkowitą jej eksterminacją. Po koncentracji w tym rejonie sił UPA w 1941 roku nasilił się terror wobec ludności polskiej, którego nie przerwało wkroczenie we wrześniu 1944 roku wojsk sowieckich, w walkach zniszczeniu uległy liczne wsie. Biegająca Sanem nowa granica pomiędzy Polską a ZSRR ponownie podzieliła teren obecnej gminy. W strefie radzieckiej rozpoczęła się przymusowa kolektywizacja wsi i wprowadzanie prawosławia, oporni wysiedlani byli na Syberię a miejscowość Lutowiska przemianowano na „Szewczenkowo”. Po stronie polskiej górskie tereny aż do Cisnej kontrolowane były przez oddziały UPA. Już w 1944 roku w ramach „repatriacji” rozpoczęły się wysiedlenia ludności ukraińskiej do ZSRR (od 1946 r. przymusowe). W ramach akcji „Wisła” w 1947 roku nastąpiła kolejna faza wysiedleń, która doprowadziła do całkowitego wyludnienia terenu. Cała zabudowa została zniszczona, rozległe tereny dawnych wsi ponownie objęła we władanie przyroda. Po tzw. „ wyrównywaniu granic” w 1951 roku Lutowiska powróciły do Polski a na teren gminy przybyli wysiedleni mieszkańcy Sokalszczyzny i Hrubieszowszczyzny. Rozpoczęło się ponowne zasiedlanie Bieszczadów.

Unikalność występującego tu świata roślinnego i zwierzęcego spowodowała utworzenie na terenie gminy Parków: Bieszczadzkiego Parku Narodowego i Parku Krajobrazowego Doliny Sanu.

Na terenie parków występuje około 700 gatunków roślin, z których najbardziej interesującą grupą są gatunki wschodniokarpackie. Występują tu wszystkie piętra roślinności bieszczadzkiej oraz wszyscy przedstawiciele puszczańskiej fauny, tworząc dość liczne populacje. Spotykamy tu duże ssaki: jeleni szlachetny,

łoś, żubr, dzik, niedźwiedź brunatny, wilk, ryś, borsuk, wydra oraz duże drapieżne ptaki: orzeł przedni, orlik grubodziobaty, orlik krzykliwy, puchacz, puszczyk uralski itp. Licznie reprezentowana jest też fauna małych ssaków. Na terenie gminy znajduje się 33 unikalnych pomników przyrody.

Gmina Lutowiska jest gminą turystyczną dlatego też dla turystów przygotowano:

- 12 ścieżek dydaktycznych, historycznych i przyrodniczych,
- 116 km trasy rowerowej,
- 1598 miejsc noclegowych w tym 908 całorocznych w Ośrodkach Wypoczynkowych, Hotelach, Hotelikach, Schroniskach, Gospodarstwach Agroturystycznych, itp.
- 1136 miejsc konsumpcyjnych w obiektach noclegowych, restauracjach i punktach małej gastronomii,
- 1 basen kryty w Ustrzykach Górnych,
- 2 parkingi gminne dla autobusów i samochodów osobowych w Ustrzykach Górnych i Brzegach Górnych,
- 2 wyciągi narciarskie w Ustrzykach Górnych, i w Gospodarstwie agroturystycznym w Dwerniczku
- 5 punktów z możliwością skorzystania z jazdy konnej w Wołosatem, Dwerniczku, Chmielu i Lutowiskach .

Ważniejsze obiekty:

1. Hotel „Górski” PTTK
2. Hotel „Muczne”
3. Hotel „Biały” Bieszczadzkiego Parku Narodowego
4. Ośrodek Szkoleniowo-Wypoczynkowy Bieszczadzkiej Agencji Rozwoju Regionalnego w Zatwarnicy
5. Górskie Schronisko PTTK „Kremenaros”
6. Schronisko Turystyki Kwalifikowanej – Bacówka PTTK „Pod Małą Rawką”

Zdjęcie 2. Bukowe Berdo.

2.4. Zagospodarowanie przestrzenne.

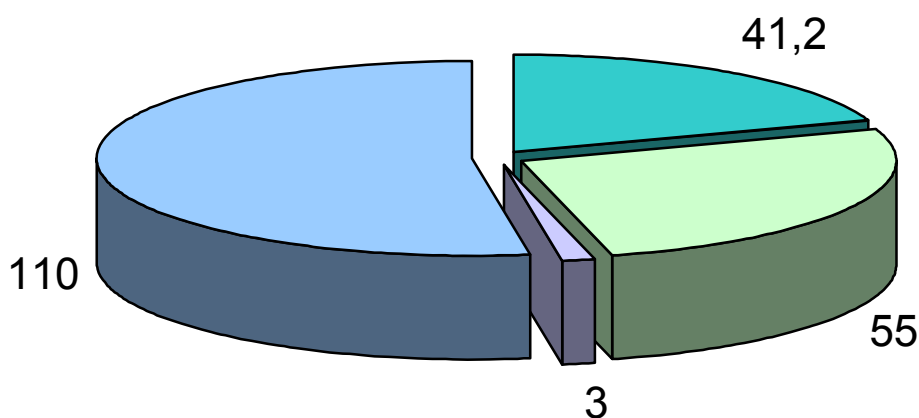
2.4.1 Infrastruktura techniczna

Stan systemu komunikacji.

Na obszarze gminy istnieje sieć dróg, jako że poza kołową nie ma innych rodzajów komunikacji masowej i indywidualnej.

- Drogi wojewódzkie (41,2 km)
- Drogi powiatowe (55 km)
- Drogi gminne (3 km)
- Drogi zakładowe (110 km).

Wykres 1. Sieć drogowa w Gminie Lutowiska w km.

■ Drogi wojewódzkie ■ Drogi powiatowe ■ Drogi gminne ■ Drogi zakładowe

Znikoma sieć dróg nie zabezpiecza potrzeb gminy. Jednak w związku z wielkimi niezamieszkałymi obszarami braki dotyczą raczej jakości tych dróg, a w drugiej kolejności dodatkowych nowych ciągów.

Przez teren gminy nie przebiega żadna linia kolejowa. Mieszkańcy korzystają jedynie z możliwości komunikacji drogowej i transportu samochodowego. Rozbudowa i modernizacja dróg stanowi więc sprawę zasadniczej wagi. Mimo, że na ten cel przeznaczona została znaczna część środków budżetowych nadal są w gminie drogi wymagające przebudowy.

Zaopatrzenie w wodę.

Studnie głębinowe

Tabela 2. Zbiorcze zestawienie gospodarki wodnej

Lp.	Lokalizacja	Własność	Głębokość odwiertu	Zakładana wydajność	Stan techniczny
1.	Lutowiska Ośr. Zdr.	GZGK Lutowiska	24 m	1,2 m ³	Dobry
2.	Żurawin		22m	0,5m ³	Dobry

3.	Wołosate	BdPN	20 m	1,0m ³	Dobry
4.	Smolnik	GZGK Lutowiska	41 m	1,2 m ³	dobry
5.	Smolnik	GZGK Lutowiska	36 m	2,0 m ³	dobry
6.	Lutowiska	GZGK Lutowiska	50 m	2m ³	Dobry
7.	Lutowiska 1	GZGK Lutowiska	41 m	30 m ³ /h	Dobry

Odprowadzanie ścieków

- W Gminie Lutowiska istnieje 16,5 km sieci kanalizacji sanitarnej. Gmina jest skanalizowana w 55 %,
 - Liczba przyłączy 439 szt.

Oczyszczalnie ścieków

Tabela 3. Zbiornicze zestawienie gospodarki ściekowej

Lp.	Miejscowość	Własność	Rodzaj oczyszczalni	Przepustowość	Rok budowy	Stan techniczny	Odbiornik ścieków
1.	Lutowiska	BdPN	NEWEKSPOL	2,0m ³	1998	Dobry	
2.	Ustrzyki Górne	BdPN	Mech. Biolog.	35m	1992	Dobry	
3.	Wołosate	BdPN	Mech. Biolog.	15m ³	1993	średni	
4.	Brzezi Górne	BdPN	NEWEKSPOL	2m ³	1998	Dobry	
5.	Bereżki	BdPN	BIOCLERE B-55	15m ³	1993	Dobry	
6.	Tarnawa Niżna	BdPN	Mech. Biolog.	10 m ³	1991	Średni	Potok Rostoki
7.	Muczne	GZGK Lutowiska	Mech-biologiczna „BIOVAC”	50m ³	1999-98	b. db.	
8.	Muczne	BdPN	Mech.-biol. NEWEXPOL	1,4m ³	1996-98	b.db.	
9.	Procisne	GZGK Lutowiska	Mech.-biol. Inhoff	25 m ³	1996-97	Dobry	
10.	Pszczeliny	GZGK Lutowiska	Mech.-biol. „BIOBLOK”-B-MU-50a	50m ³	1984	Konieczna modernizacja	
11.	Dwerniczek	N-ctwo Lutowiska	Biolog. Mech. –	15 m ³	1979	Modernizacja	

			Inhoff				
12.	Zatwarnica	N-ctwo Lutowiska	Inhoff	1,3m ³	1978	Modernizacja	
13.	Chmiel	N-ctwo Lutowiska	Mech. Biolog.		1991	Dobry	
14.	Sękowiec	N-ctwo Lutowiska	Inhoff	10 m ³	1978	Modernizacja	
15.	Smolnik	N-ctwo Lutowiska	Osadnik gnilny	1,5m ³	1971	Modernizacja	
16.	Lutowiska -	GZGK Lutowiska	Mech.Biolog. KOS 3	35 m3	1992	Konieczna modernizacja	
17.	Ustrzyki Górne	BSiH PTTK	Biovac	50 m3		Przew. do modernizacji	Potok Wołosaty
18.	Ustrzyki Górne	BSiH PTTK	Sebiofikon	10 m3	1992	Przew. do modernizacji.	Potok Wołosaty
19.	Lutowiska	GZGK Lutowiska	Biologiczna	40 m3	1986	Konieczna modernizacja	
20.	Ustrzyki Gr	Ar. Dom Rek.	Biokomaf 90	6m ³	1992		
21.	Smolnik	GZGK Lutowiska	Mech - biol.	50m ³ /d			
22.	Suche Rzeki	BdPN	BIOCLERE	10m ³			
23.	Stuposiany	SG	BIOCLERE	15 m ³ /d	2002		Bez nazwy
24.	Ustrzyki Gr	SG	TURBOJET	15 m ³ /d	2000		

Usuwanie odpadów komunalnych.

Na terenie całej Gminy Lutowiska rozmieszczono kontenery typu KP-7 na odpady komunalne. Kontenery wywożone są przez podmiot, który uzyskał zezwolenie na wywóz odpadów na gminne wysypisko śmieci w Smolniku. Oprócz wymienionych Starostwo Powiatowe przekazało Gminie 3 zestawy do segregacji śmieci na :butelki plastikowe typu Pet, szkło, makulaturę.

W miejscach publicznych tj. na przystankach, przy sklepach ustawione są siatkowane segmenty do segregacji śmieci (3 i 2 komorowe). Po napełnieniu się worków, Gminny Zakład Gospodarki Komunalnej worki wymienia, przy czym worki kolorowe tj. żółte, zielone i białe wraz z zawartością odwożone są sortowni worki koloru czarnego odwozi się na wysypisko. W chwili obecnej Gmina posiada posiada ok.50 osiatkowanych kontenerowych stojaków na worki, które

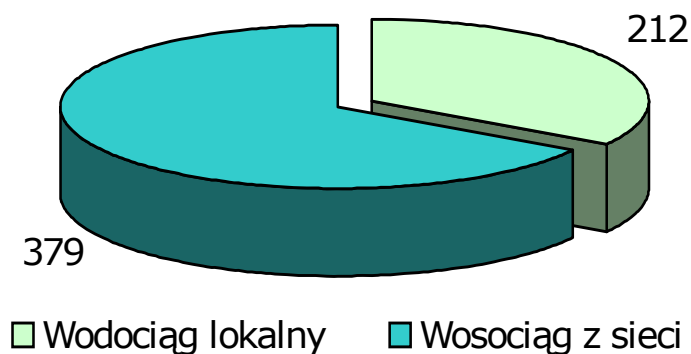
rozmessezone zostaną przy szkołach, blokach i chodnikach wzdłuż głównej ulicy.

Tabela 4. Mieszkania zamieszkałe według wyposażenia w wodociąg i ustęp.

Wyszczególnienie	Ogółem	W tym mieszkania wyposażone w					
		wodociąg			ustęp splukiwany		
		razem	z sieci	lokalny	razem	z odprowadzeniem	
						do sieci	do urządzenia lokalnego
ogółem	639	604	389	215	573	350	223
w tym mieszkania zamieszkałe na stałe	625	591	379	212	563	341	222

Dane: Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań (Rzeszów 2003)

Wykres 3. Mieszkania wyposażone w wodociąg z sieci i lokalny.

2.4.2. Własność nieruchomości i mieszkalnictwo.

Poniżej przedstawiono zasoby mieszkaniowe Gminy Lutowiska, ich powierzchnię oraz liczbę mieszkańców. Zasoby mieszkaniowe gminy liczą 639 mieszkań z czego:

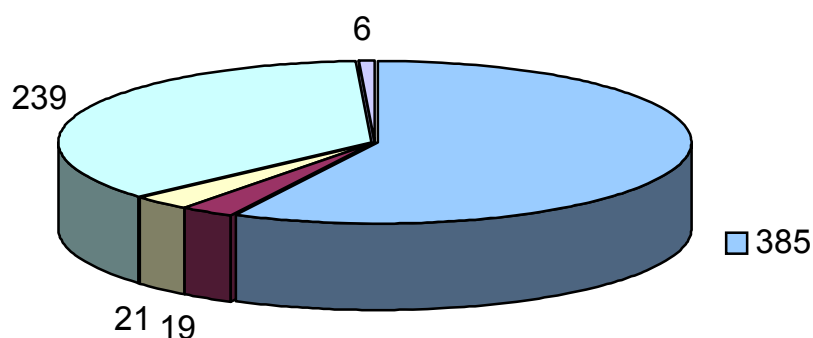
- 14 stanowi własność gminy,
- 21 stanowi własność Skarbu Państwa,
- 385 osób fizycznych,
- 209 zakładów pracy,
- 10 pozostałych podmiotów.

Tabela 5. Budynki i znajdujące się w nich mieszkania, powierzchnia użytkowa mieszkań i ludność w mieszkaniach wg rodzaju podmiotów będących właścicielami lub współwłaścicielami budynków.

Wyszczególnienie	Budynki	Mieszkania		Powierzchnia użytkowa mieszkań w m ²		Ludność w mieszkaniach
		Ogółem	W tym zamieszkane stale	Ogółem	W tym mieszkań zamieszkałych stale	
Ogółem	469	639	603	44454	44259	2361
Budynki mieszkalne stanowiące.	432	570	566	42698	42503	2231
własność:						
Osób fizycznych	367	385	383	31636	31636	1553
Gminy	12	14	19	922	922	56
Zakładów pracy	27	209	54	3845	3797	224
Pozostałych podmiotów	2	21	3	315	315	4
Wspólną	16	10	96	5334	5187	361

Źródło: Powszechny Spis Rolny 2002

Wykres 3. Mieszkania według podmiotów będących ich właścicielami.

- Mieszkania będące własnością osób fizycznych:
- gminy
- Skarbu państwa
- zakładów pracy
- pozostałych podmiotów

Tabela 6. Mieszkania zamieszkałe według okresu budowy budynku i rodzaju podmiotów będących właścicielami mieszkań.

Wyszczególnienie m- mieszkania p- powierzchnia użytko- wa	Ogółem	Mieszkania stanowiące własność					
		osób fi- zycznych	Gminy	Skarbu Państwa	zakładów pracy	pozostałych podmiotów	
Ogółem	m	639	366	19	16	233	5
	p	43121	24442	1254	909	16166	350
Mieszkania w budynkach wybudowanych w latach:							
przed 1918.....	m	6	6	-	-	-	-
	p	319	319	-	-	-	-
1918- 1944.....	m	16	15	-	-	1	-
	p	1025	953	-	-	72	-
1945-1970	m	250	112	10	3	125	-
	p	17013	7458	822	220	8513	-
1971-1978	m	175	114	6	4	49	2
	p	11200	7543	263	185	3057	152
1979-1988	m	122	71	1	4	44	32
	p	8154	4468	44	223	3269	150
1989-2002	m	51	30	2	5	13	1
	p	4066	2461	125	281	1151	48
będących w budowie	m	2	2	-	-	-	-
	p	172	172	-	-	-	-
nie ustalono	m	17	16	-	-	1	-
	p	1172	1068	-	-	104	-

Źródło: Powszechny Spis Rolny, Rzeszów 2003

2.4 Strefa społeczna.

2.5.1. Demografia.

Jedną z głównych składowych kształtujących procesy rozwojowe w gminie są jej mieszkańcy. Na ich liczebność decydujący wpływ mają zarówno ruch naturalny jak i migracje.

Ze źródeł historycznych wynika, że większość wsi znajdujących się obecnie w granicach gminy stanowiły istniejące w XV i XVI wieku osady rolniczo-leśne.

W latach 1945-1951 większość analizowanych terenów znajdowała się w granicach ZSRR. Ich mieszkańcy zostali wysiedleni. Później tereny te zostały zasiedlone osadnikami z Lubelszczyzny.

Obecnie gminę Lutowiska zamieszkuje 2261 osób, a średnia gęstość zaludnienia w gminie wynosiła 5 osób/km².

Wykres 4. Liczba ludności na km² w gminach powiatu bieszczadzkiego.

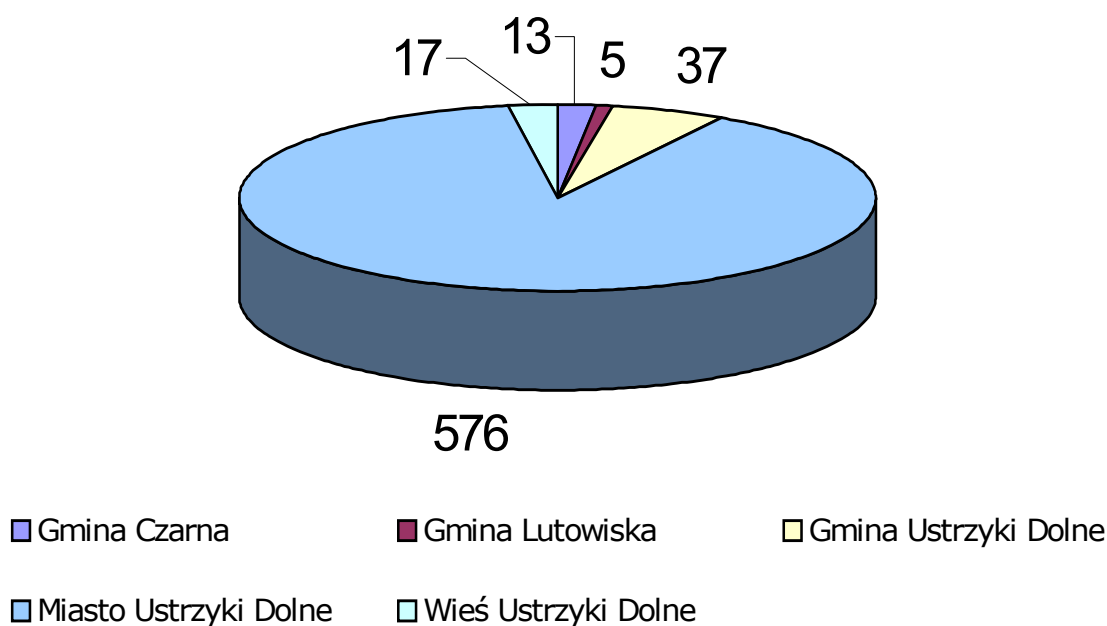

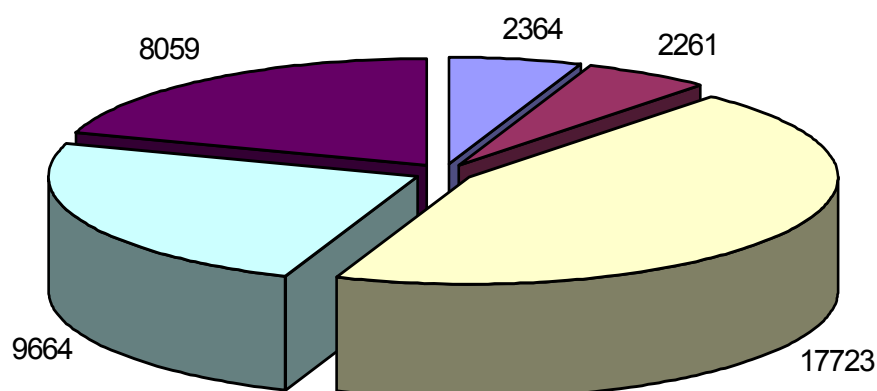
Tabela 7. Podział administracyjny powiatu bieszczadzkiego (Stan na 2002r.)

Gmina / miasto	Ludność	Powierzchnia w km ²	Ludność na 1 km ²
Gmina Czarna	2364	185	13
Gmina Lutowiska	2239	476	5
Gmina Ustrzyki Dolne	17723	477	37
Miasto Ustrzyki Dolne	9664	16	576
Wieś Ustrzyki Dolne	8059	461	17
Razem powiat bieszczadzki	22326	1138	20

Źródło: Powszechny Spis Rolny, Rzeszów 2003

Poniżej przedstawiono strukturę wiekową mieszkańców gminy (dane z 2002 r.). Wśród mieszkańców gminy więcej jest mężczyzn, którzy w grudniu 2002 roku stanowili 52% ogółu (1165 mężczyzn), natomiast kobiety liczyły 1074 tj. 48% ogółu mieszkańców Gminy Lutowiska.

Wykres 5. Ludność w powiecie bieszczadzkim według gmin.

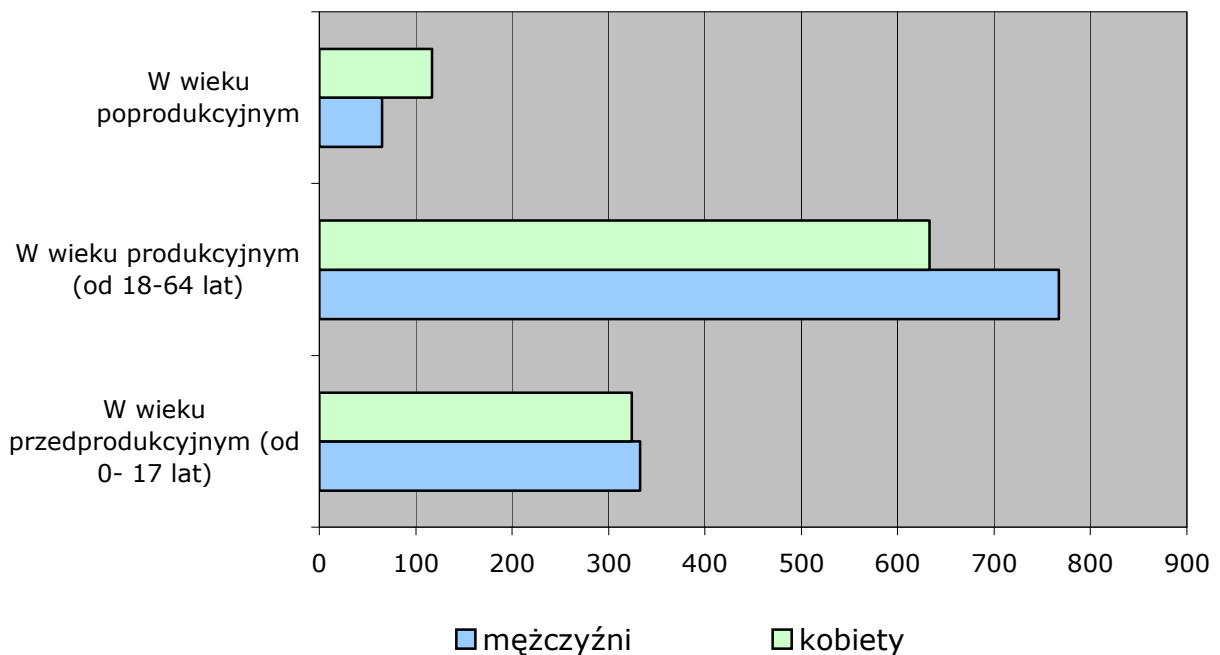
- Gmina Czarna
- Gmina Lutowiska
- Gmina Ustrzyki Dolne
- Miasto Ustrzyki Dolne
- Wieś Ustrzyki Dolne

Tabela 9. Struktura wiekowa mieszkańców gminy.

Przedziały wiekowe	Kobiety	Mężczyźni	Razem
0-4	85	66	151
5-9	83	82	165
10-14	102	116	218
15-19	76	107	183
20-24	78	89	167
25-29	99	101	200
30-34	69	90	159
35-39	85	80	165
40-44	80	110	190
45-49	72	83	155
50-54	82	78	160
55-59	46	50	96
60-64	41	48	89
65-69	41	35	76
70-74	13	24	37
75-79	11	3	14
80-84	8	-	8
85 lat i więcej	6	-	6
Razem	1074	1165	2239

Źródło: Narodowy Spis Powszechny, Rzeszów 2003

Wykres 6. Ludność Gminy Lutowiska według płci i ekonomicznych grup wieku.

2.5.2. Warunki socjalno-bytowe.

Na terenie Gminy Lutowiska znajduje się Ośrodek Zdrowia, gabinet stomatologiczny oraz pogotowie ratunkowe. Gmina dysponuje jedną karetką co nie zapewnia zapotrzebowania gminy, ze względu na jej rozległy obszar. Jedna apteka w Lutowiska pokrywa całkowicie zapotrzebowanie w tej dziedzinie.

Opieka społeczna.

Działania w zakresie pomocy społecznej w Gminie Lutowiska realizuje Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej. W ramach wykonywanych zadań GOPS udziela pomocy mieszkańcom gminy w przewyciężeniu trudnych sytuacji życiowych, których nie są w stanie pokonać we własnym zakresie.

Do najważniejszych zadań ośrodka należy:

- Rozpoznawanie i analizowanie sytuacji życiowej mieszkańców.
- Zaspokajanie niezbędnych potrzeb życiowych osób i rodzin oraz umożliwienie im bytowania w odpowiednich warunkach.
- Zapobieganie powstawaniu sytuacji i zjawisk powodujących konieczność objęcia osób i rodzin pomocą.

W związku z trudną sytuacją rodzin spowodowaną wysoką stopą bezrobocia i brakiem możliwości zatrudnienia najczęstszą formą pomocy jest udzielanie zasiłków obligacyjnych. W roku 2003 Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Lutowiskach udzielił pomocy 215 rodzinom. W formie obligacyjnej została udzielona pomoc 68 osobom. Ośrodek finansuje również renty socjalne- 21, zostało udzielonych 11 zasiłków stałych oraz 9 zasiłków stałych wyrównawczych.

W ramach środków własnych i programów rządowych Gmina koncentruje się na pomocy skierowanej do osób potrzebujących w szczególności na zabezpieczeniu wydawania gorących posiłków dzieciom i młodzieży szkolnej. w 2003r. Ośrodek refundował posiłki w szkołach dla 212 dzieci.

Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Lutowiskach wypłacił 21 zasiłków z tytułu ochrony macierzyństwa oraz 5 zasiłków gwarantowanych. Z pomocy GOPS skorzystało 90 osób niepełnosprawnych.

W gminie Lutowiska nie ma domu opieki społecznej. Najbliższa placówka znajduje się w gminie Ustrzyki Dolne.

2.5.3 Oświata.

Na terenie Gminy Lutowiska funkcjonuje Zespół Szkół (szkoła podstawowa z 2 punktami filialnymi, gimnazjum ,przedszkole ,zespół administracyjny.)

Tabela 10. Wykaz Szkół w Gminie Lutowiska.

Lp.	Szkoła/ miejscowość	liczba uczniów	liczba oddziałów	liczba nauczycieli
1.	Szkoła Podstawowa im. Wojsk Ochrony Pogranicza w Lutowiskach (z punktami filialnymi w Zastarnicy i Stuposianach)	185	17	22 i 4 naucz. Klasy „0”
2.	Gimnazjum	141	6	12

Dane: Urząd Gminy Lutowiska

2.5.4. Bezrobocie.

Jednym z najważniejszych problemów społecznych Polski, które należy jak najszybciej rozwiązać jest zjawisko bezrobocia. Największy poziom bezrobocia można zaobserwować w powiecie Bieszczadzkim. Problem ten nie ominął również Gminy Lutowiska .

Likwidacja zakładów przemysłowych, funkcjonujących na jej terenie, spowodowała gwałtowny wzrost ilości osób pozostających bez pracy. Brak możliwości zatrudnienia poza rolnictwem, małe, nierentowne gospodarstwa rolne pogłębiają ten problem.

Bezrobotni z terenu gminy obsługiwani są przez Powiatowy Urząd Pracy w Ustrzykach Dolnych.

Na koniec grudnia 2003 r. na terenie gminy zarejestrowanych było 302 osób bezrobotnych. Stopa bezrobocia w styczniu 2004 r. w powiecie bieszczadzkim wynosiła 32,4% w Gminie Lutowiska była nieco wyższa - 33,4%. Liczby te nie oddają jednak faktycznej sytuacji, ponieważ część osób pozostających bez pracy jest właścicielami gospodarstw rolnych, które nie zapewniają utrzymania, ale równocześnie wykluczają możliwość rejestracji przez Urząd Pracy.

Bezrobocie dotyka przede wszystkim ludzi młodych, zarówno wiekiem, jak i stażem pracy.

Duży procent wśród bezrobotnych stanowią absolwenci szkół. Wśród nowo rejestrowanych bezrobotnych przeważają absolwenci szkół zawodowych i podstawowych. W przypadku osób młodych pozostawanie bezrobotnymi może być związane nie tylko z wiekiem, ale także z faktem, że weszli na rynek pracy niedawno i nie posiadają wymaganego przez większość pracodawców stażu pracy. Jednakże dość duża grupa bezrobotnych w niższych przedziałach wiekowych zmuszona będzie nie tylko do szukania nowego miejsca pracy, ale także do zmiany wyuczonych zawodów.

Tabela 11. Liczba osób bezrobotnych w Gminie Lutowiska (Stan na 30.04.2004)

Jednostka	Liczba bezrobotnych		
	Ogółem	Kobiety	Mężczyźni
Gmina Lutowiska	285	141	144

Źródło: Powiatowy Urząd Pracy w Ustrzykach Dolnych

Tabela 12. Struktura bezrobotnych w Gminie Lutowiska (Stan na 30.04.2004)

Jednostka	Ogółem	Kobiety	Mężczyźni
Bezrobotni z prawem do zasiłku	57	20	37
Bezrobotni bez prawa do zasiłku	228	121	107
Bezrobotni absolwenci	8	5	3

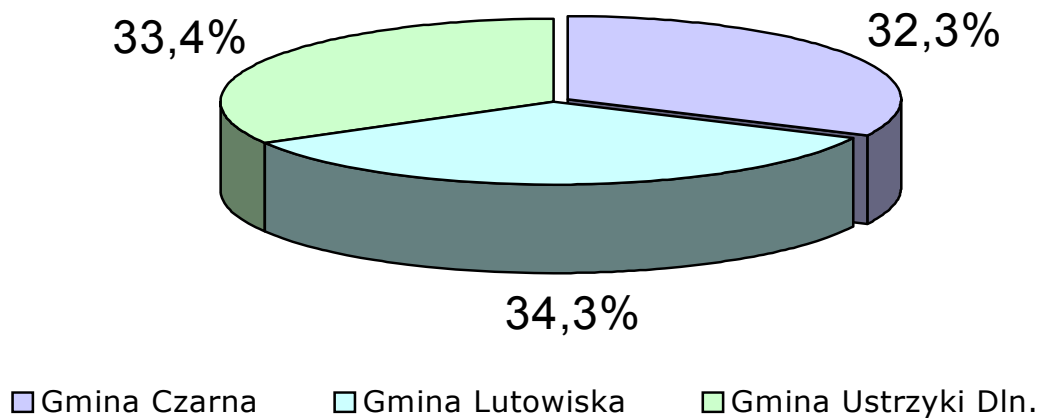
Źródło: Powiatowy Urząd Pracy w Ustrzykach Dolnych

Doraźne działania prowadzone przez Powiatowy Urząd Pracy w Ustrzykach Dolnych zmierzające do aktywizacji zawodowej, nie są w stanie zmienić w sposób zasadniczy złej sytuacji. Wśród bezrobotnych dominują osoby w wieku 35 lat z wykształceniem zawodowym.

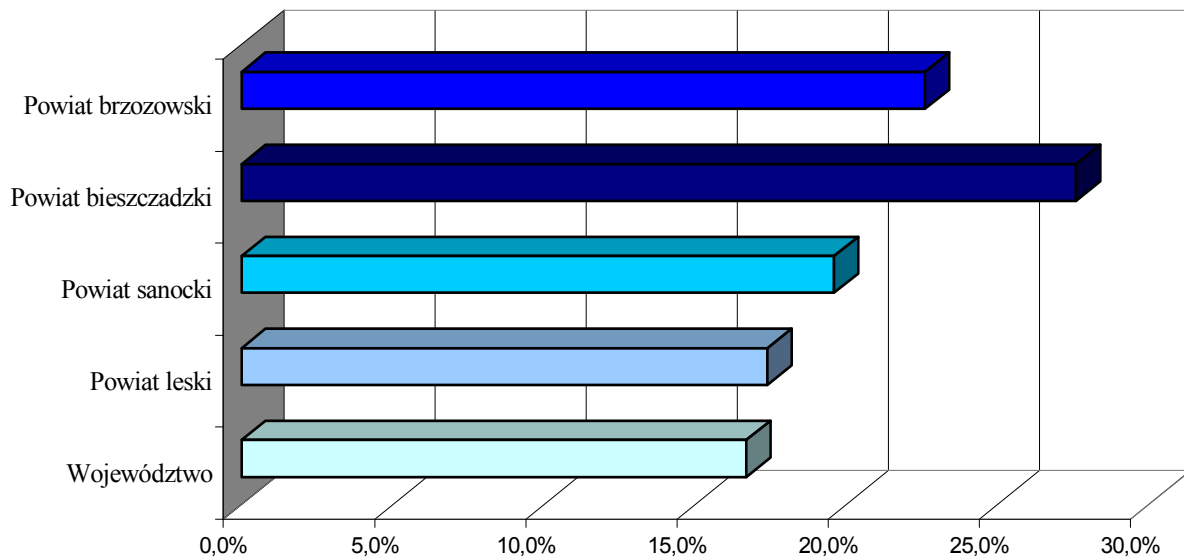
Niezależnie od skali zarejestrowanego zjawiska w gminie występuje także bezrobocie ukryte w rolnictwie.

Charakterystycznym, niekorzystnym procesem jest odpływ ludzi młodych, zdolnych, którzy w poszukiwaniu pracy i możliwości dalszej nauki opuszczają gminę. Odnotować należy także wzrost ubóstwa części mieszkańców gminy, na które największy wpływ wywiera bezrobocie.

Wykres 7. Stopa bezrobocia w powiecie bieszczadzkim.

Wykres 8. Stopa bezrobocia według wybranych powiatów w 2002r.

Bezrobotni absolwenci w powiecie bieszczadzkim według wykształcenia (stan na 30.04.2004r.):

- Wyższe 21 osób
- Policealne i średnie zawodowe 55 osób
- Liceum ogólnokształcące 18 osób
- Zasadnicze zawodowe 47 osoby
- Pozostałe 4 osoby

2.5.5 Sfera gospodarcza.

Rynek pracy.

Strona podażowa rynku pracy, czyli zasoby ludzkie na terenie Gminy Lutowiska jest rozwinięta w stopniu bardzo dobrym. Wg stanu na koniec 2002 roku współczynnik aktywności zawodowej 60,9% co stanowiło 1705 osób.

Tabela 13. Aktywność ekonomiczna ludności w wieku 15 lat i więcej w Gminie Lutowiska.

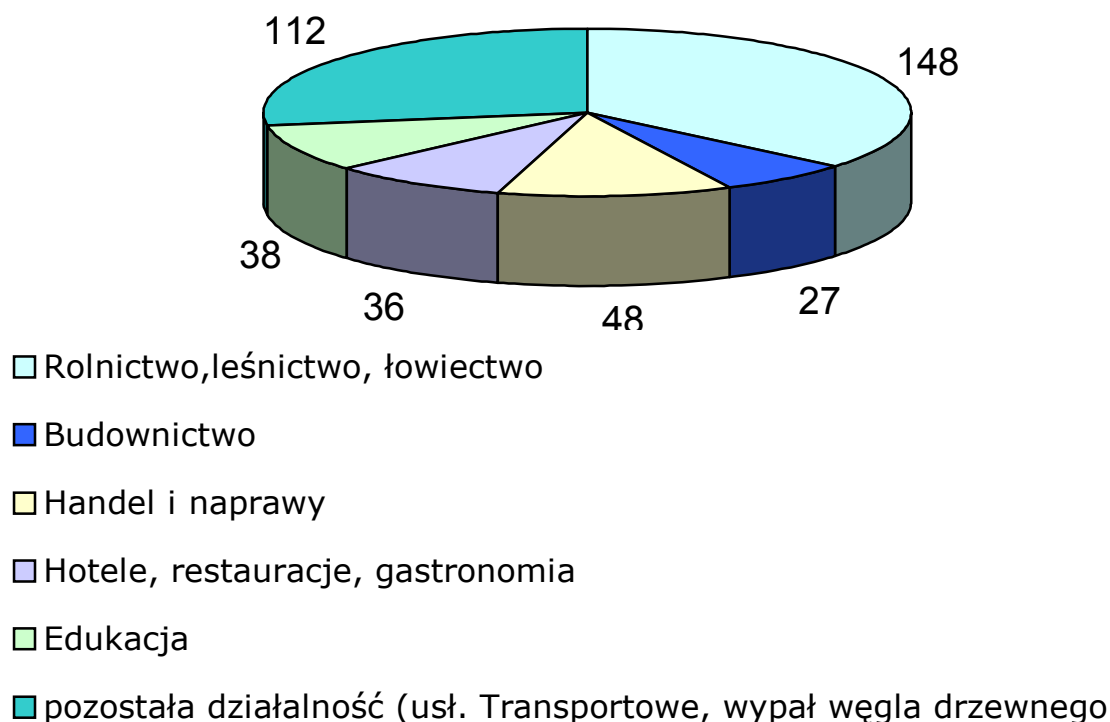
Wyszczególnienie	Ogółem	Aktywni zawodowo			Bierni zawodowo	Status nieustalony.	Współ. aktywności zawodowej w %	Wsk. zatrudnienia w %	St. bezrobocia w %
		Razem	Pracujący	Bezrobotni					
Ogółem	1705	1005	669	336	646	54	60,9	40,5	33,4
poziom wykształcenia:									
Wyższe	116	99	91	8	13	4	88,4	81,3	8,1
średnie i policealne	467	355	279	76	92	20	79,4	79,4	21,4
zasadnicze zawodowe,	439	322	174	148	101	16	76,1	41,1	46,0
ukończone. nieukończone i bez wykształcenia szkolnego	680	229	125	104	439	12	34,3	18,7	45,4
nieustalony	3	-	-	-	1	2	-	-	-
W wieku produkcyjnym	1400	978	643	335	371	51	72,5	47,7	34,3
Kobiety	804	436	291	145	337	31	56,4	37,6	33,3
Mężczyźni	901	569	378	191	309	23	64,8	43,1	33,6

Źródło: Narodowy Spis Powszechny Ludności, Rzeszów 2003

Obecnie w Gminie Lutowiska jest zarejestrowanych 371 podmiotów gospodarczych. Do najważniejszych dziedzin należy zaliczyć rolnictwo, leśnictwo,

wypał węgla drzewnego oraz łowiectwo, jest to uwarunkowane dużą lesistością omawianego obszaru.

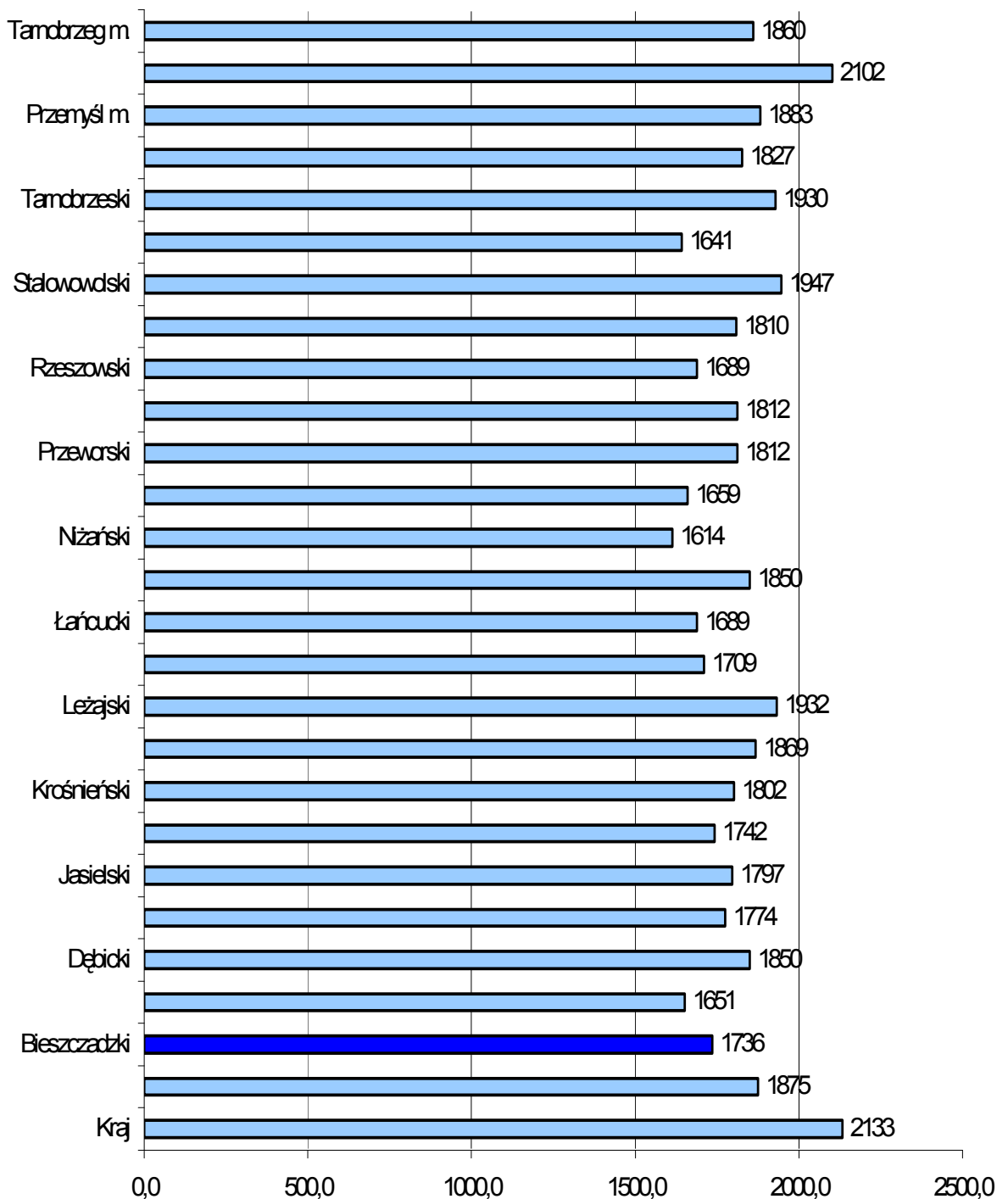
Wykres 9. Wykaz podmiotów gospodarczych na terenie Gminy Lutowiska.

Nieodłącznym elementem rynku pracy jest poziom płac. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w całym powiecie bieszczadzkim w roku 2002 kształtowało się na poziomie 1736 zł. Średnia dla województwa podkarpackiego wyniosła 1875 zł. Niższe przeciętne wynagrodzenia brutto w województwie podkarpackim odnotowano jedynie w powiecie strzyżowskim, rzeszowskim, przemyskim, niżańskim oraz łańcuckim i brzozowskim.

Pełne zestawienie poziomu płac w powiatach województwa podkarpackiego w roku 2002 ukazuje poniższy wykres.

Wykres10. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w powiecie bieszczadzkim na tle województwa i kraju w roku 2002

Dane dotyczą podmiotów gospodarczych, w których liczba pracujących przekracza 9 osób oraz jednostek sfery budżetowej – niezależnie od liczby pracujących. Bez PKP, Poczty Polskiej i Telekomunikacji SA oraz bez osób zatrudnionych za granicą.

Źródło: US Rzeszów

2.5.6 Podmioty gospodarcze.

Obecnie na terenie Gminy Lutowiska zarejestrowanych jest 371 podmiotów gospodarczych.

Największe znaczenie na rynku pracy mają następujące podmioty:

- Firma Handlowo – Usługowa sklep „CENTRUM” – Lutowiska – 6 osób zatrudnionych
- Hotel „GÓRSKI”- Ustrzyki Górne – 18 osób
- Tartak „Hurt-Detal – Marek Rus” – Procisne – 14 osób

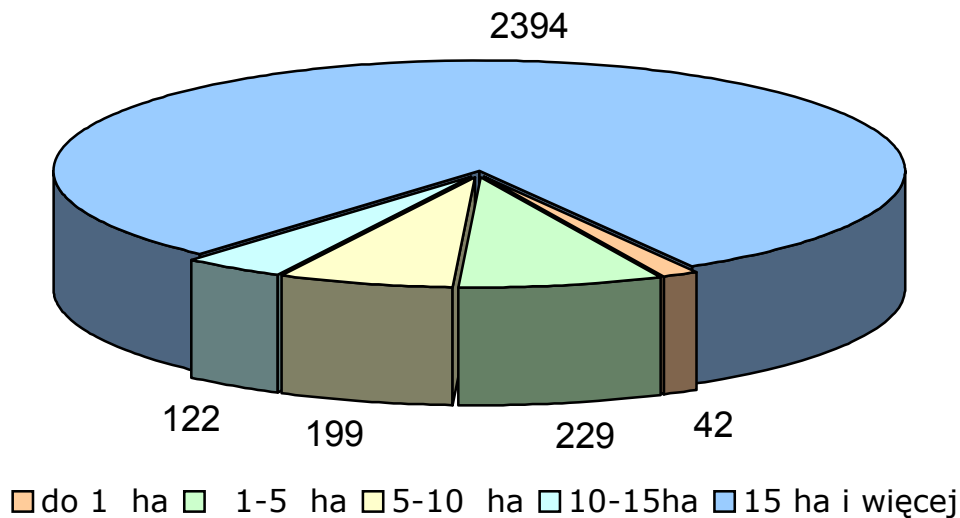
Ilość osób pracujących w sektorze handlowym i publicznym:

- sklepy - pracownicy 15 sklepów (ok.60 osób),
- biura - pracownicy 5 biur w tym 67 pracowników,
- hotele, turystyka, rekreacja – miejsca stałe – 791, sezonowe – 668,
- ilość turystów szacunkowo - 361 230 osób,
- szkoły – 342 uczni + 39 nauczycieli,
- służba zdrowia - 8 służby medycznej + 2 605 pacjentów.

Tabela 14. Liczba gospodarstw agroturystycznych na terenie Gminy Lutowiska

Miejscowości	Liczba gospodarstw
Lutowiska	3
Żurawin	1
Procisne	1
Pszczeliny	2
Wołosate	1
Chmiel	4
Dwernik	2
Dwerniczek	1
Krywe	1
Muczne	3
Smolnik	2
Razem	21

Wykres 11. Powierzchnia użytków rolnych w ha.

Usługi leśne oraz rolnictwo stanowią podstawową dziedzinę życia gospodarczego na terenie Gminy Lutowiska.

Tabela 14. Charakterystyka gospodarstw rolnych w Gminie Lutowiska.

Grupy obszarowe użytków rolnych	Liczba gospodarstw	Powierzchnia w ha		
		ogólna	użytków rolnych	lasów i gruntów leśnych
Ogółem	256	3308	2986	250
do 1 ha	86	46	42	-
1-5 ha	112	305	229	53
5-10 ha	27	282	199	61
10-15ha	10	152	122	27
15 ha i więcej	21	2523	2394	110

Źródło: Powszechny Spis Rolny 2002

Użytki rolne stanowią 11,05% powierzchni ogólnej gminy. Wg ewidencji gruntów 25% użytków rolnych stanowią grunty orne, a 75% łąki i pastwiska. Bliskość lasu wpływa niekorzystnie na produkcyjną przestrzeń rolniczą (mikroklimat, zwierzyzna).

Uwarunkowania przyrodnicze i klimatyczne stanowią ograniczenia możliwości rozwoju rolnictwa i zwiększania dochodów ludności z produkcji rolnej.

W istniejącej strukturze gospodarstw rolnych indywidualnych przeważają gospodarstwa od 1 ha do 2 ha. Jest ich 58 %.

Gospodarstwa o areale powyżej 20 ha stanowią 14 %. Upadek sektora państwowego w rolnictwie spowodował przekazanie areałów i bazy kubaturowej Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa i Własności Komunalnej i nagminne odłogowanie terenów.

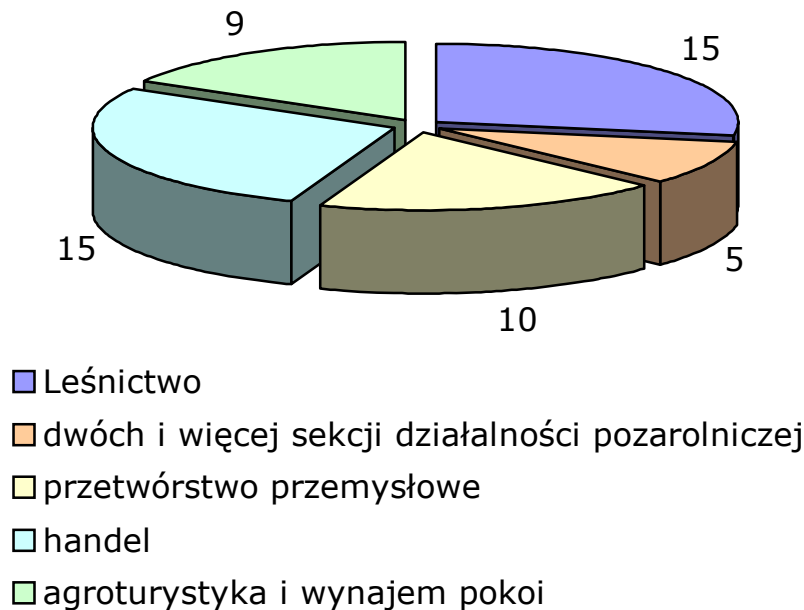
Tabela 15. Użytkowanie gruntów w gospodarstwach rolnych w Gminie Lutowiska.

Wyszczególnienie	Ogółem	
	w ha	w odsetkach
Ogółem	3308	100,0
użytki rolne	2986	90,3
grunty orne	260	7,9
w tym odłogi	105	3,2
ugory	69	2,1
łąki	1069	32,3
pastwiska	1657	50,1
lasy i grunty leśne	250	7,6
pozostałe grunty	72	2,2

Źródło: Powszechny Spis Rolny 2002

Część gospodarstw na terenie gminy prowadzi działalność pozarolniczą. Takich gospodarstw jest 77 co stanowi 30% ogółu gospodarstw rolnych. Gospodarstwa prowadzące wyłącznie działalność rolniczą stanowią 36% a gospodarstw nie prowadzących działalności rolniczej i pozarolniczej jest 86 co stanowi około 34% ogółu.

Wykres 12. Gospodarstwa Rolne prowadzące działalność pozarolniczą

Przeważającą część zasiewów ziemiopłodów na terenie Gminy Lutowiska stanowią zboża 66 ha co stanowi 76% ogółu zasiewów. Pozostałe ziemiopłody to:

- ziemniaki 11 ha,
- pastewne 8 ha,
- pozostałe 1 ha.

W zakresie produkcji zwierzęcej dominującym gatunkiem są owce, których chów ma na tym terenie bogate tradycje.

Produkcja zwierzęca na terenie gminy Lutowiska została zaprezentowana w poniższej tabeli:

Tabela 16. ZWIERZĘTA GOSPODARSKIE W GMINIE W 2002 R.	
Wyszczególnienie	Liczba sztuk
Bydło	248
Trzoda chlewna	24
Owce	621
Kozy	76
Konie	81
Króliki (samice)	52
Pnie pszczele	130
Drób	690

Źródło: Powszechny Spis Rolny 2002

3. Planowane działania służące poprawie sytuacji społeczno- gospodarczej w Gminie Lutowiska.

3.1 Działania przewidziane do realizacji w gminie.

Dla zrównoważonego rozwoju gminy koniecznym jest realizowanie inwestycji, które będą służyły poprawie sytuacji społeczno-gospodarczej na danym obszarze. Dlatego Gmina Lutowiska analizuje sytuację panującą na jej obszarze poprzez konsultacje społeczne, aby na tej podstawie określić zadania, jakie należy wykonać w przyszłości i które przyczynią się do rozwoju gminy. Gmina Lutowiska planuje zrealizować w najbliższych latach takie działania, które przyniosłyby wymierne efekty, nie tylko tuż po zakończeniu realizacji zadania, ale będą miały oddziaływanie długookresowe. Działania gminy można podzielić na kilka rodzajów według ich wpływu na poszczególne dziedziny życia społeczno-gospodarczego:

a) Wpływające na poprawę warunków i jakości życia mieszkańców

Gmina Lutowiska projektując zadania na przyszłość, brała przede wszystkim pod uwagę dobro społeczności lokalnej. Dlatego sukcesywnie dąży do pełnego wyposażenia gminy w infrastrukturę techniczną, która poprawiłaby warunki i jakość życia mieszkańców gminy, a z drugiej strony przyczyniłaby się do poprawy atrakcyjności tego terenu zarówno pod względem inwestycyjnym jak i turystycznym. Bardzo często zadania te wiążą się bezpośrednio z działaniami wpływającymi na rozwój infrastruktury technicznej.

b) Wpływające na rozwój infrastruktury technicznej

Wszelkie działania związane z infrastrukturą techniczną są na ogół podstawowym rodzajem działań realizowanych przez gminę. Do tego typu działań należą przede wszystkim: uzbrajanie terenów gminy (sieci kanalizacyjne, wodo-

ciągowe), budowa oczyszczalni ścieków, budowa / remonty dróg i parkingów itp. Gmina Lutowiska jak wspomniano wcześniej zmierza do stworzenia pełnej infrastruktury technicznej na swoim obszarze.

Z uwagi na fakt, iż tereny te są na dzień dzisiejszy uzbrojone jedynie częściowo, przeważająca część działań Gminy Lutowiska dotyczy budowy sieci kanalizacyjnych, wodociągowych oraz oczyszczalni ścieków. Ponadto gmina stara się stale podnosić jakość dróg na swoim terenie, dlatego wśród planowanych działań znalazły się także projekty przebudowy dróg, które mają istotne znaczenie dla systemu komunikacji na terenie gminy.

c) Wpływające na poprawę środowiska przyrodniczego

Działania te mają na celu poprawienie stanu środowiska przyrodniczego na terenie gminy, m.in. poprawa stanu wód, gleby, powietrza itp. Gmina Lutowiska poprzez budowę oczyszczalni ścieków oraz systemu kanalizacji, wodociągów na swoim terenie, przyczyni się z pewnością do poprawy stanu środowiska.

d) Wpływające na poprawę otoczenia kulturowego, turystycznego, sportowego.

To wszelkiego rodzaju działania, które pozwolą rozwinąć gminę pod względem kulturowym (m.in. poprzez organizację imprez o charakterze kulturowym), ale także przyczynią się do rozwoju turystyki na tym obszarze oraz aktywnych form wypoczynku, czy też rozwoju aktywności sportowej w gminie. Gmina Lutowiska stara się rozwijać działalność kulturową i sportową na swoim terenie, dzięki której zwiększa się aktywność życia dzieci i młodzieży. Samorząd gminny zdaje sobie sprawę jak istotnym sektorem w gospodarce jest coraz dynamiczniej rozwijająca się turystyka. W związku z tym stara się podejmować działania mające na celu poprawianie atrakcyjności turystycznej. Bardzo ważnym działaniem w tym kierunku jest podejmowanie działań dotyczących otwarcia przejścia granicznego na Ukrainę Żurawin – Boberka, a w dalszej kolejności Wołowate – Łubnia.

e) Inne

Poza wymienionymi wyżej działaniami gmina realizuje szereg innych przedsięwzięć, m.in. mających poprawić stan infrastruktury szkolnej na swoim obszarze poprzez kontynuowanie zagospodarowania terenu wokół szkoły w Lutowiskach czy budowę kompleksu rekreacyjno-sportowego w Lutowiskach.

3.2 Zidentyfikowane obszary rozwojowe.

Plan Rozwoju Lokalnego, który jest kontynuacją opracowanej strategii i planem operacyjnym do niej (pokazuje szczegółowe projekty, które gmina planuje zrealizować w najbliższych latach) ma za zadanie dostosować politykę rozwojową Gminy Lutowiska do polityki regionalnej Unii Europejskiej.

Odzwierciedleniem polityki regionalnej Unii są fundusze strukturalne, finansowane między innymi z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

W efekcie porównania i próby dostosowania dokumentu Strategii do programowych dokumentów unijnych, pojawiły się tzw. Obszary Programowe, w których realizowane będą w dalszym ciągu założenia „Planu Strategicznego Gminy Lutowiska”. Wśród obszarów rozwojowych gminy wymienić należy:

1. Obszary wiejskie, w których działania koncentrowały będą się na:

- Budowie sieci wodociągowych i kanalizacyjnych,
- Budowie i modernizacji dróg gminnych,
- Infrastrukturze służącej rozwojowi aktywnych form turystyki,
- Rewitalizacji obiektów dziedzictwa kulturowego,
- Budowie i modernizacji obiektów użyteczności publicznej

2. Infrastruktura ochrony środowiska, gdzie działania koncentrowały będą się na:

- Budowie sieci kanalizacyjnych i wodociągowych,
- Budowie i modernizacji oczyszczalni ścieków.

3. Infrastruktura społeczna, gdzie działania koncentrowały będą się na:

- Przebudowie i remontach obiektów dydaktycznych,
- Budowie i przebudowie istniejących obiektów sportowych.

4. Infrastruktura drogowa, gdzie działania koncentrowały będą się na:

- Budowie, rozbudowie i zagospodarowaniu miejsc parkingowych,
- Modernizacji i rozbudowie regionalnego układu transportowego

5. Kultura i turystyka, gdzie działania koncentrowały będą się na:

- Rozwoju i modernizacji infrastruktury służącej rozwojowi aktywnych form turystyki,
- Rewitalizacji, renowacji, rewaloryzacji zabytkowych obiektów wraz z ich otoczeniem.
- Budowie i remontach obiektów kulturalnych.

Wymienione w rozdziale wcześniejszym grupy zadań są więc zarówno elementem realizacji „Planu Strategicznego Gminy Lutowiska”, jak również elementem planowej polityki regionalnej Unii Europejskiej.

3.3 Lista zadań do realizacji w gminie.

Poniższa tabela w szczegółowy sposób prezentuje poszczególne działania, które będą realizowane przez Gminę Lutowiska w najbliższych latach. Zadania przedstawione poniżej zostały wypracowane w oparciu o opracowany przez gminę Plan Inwestycyjny oraz dyskusję, która miała miejsce w trakcie debaty społecznej przeprowadzonej w siedzibie Urzędu Gminy Lutowiska.

Przedsięwzięcia podzielono na 2 etapy obejmujące lata:

- I etap: 2005 – 2006,
- II etap: 2007 – 2013.

Dla poszczególnych działań określono również szacunkową wartość inwestycji, co stanowić będzie postawę do projektowania budżetów Gminy Lutowiska na kolejne lata.

Tabela 17. Finansowanie planowanych zadań w okresie 2005-2006.

Lp.	Nazwa zadania	Okres realizacji 2005-2006	Koszt zadania w PLN
1.	Oczyszczalnia ścieków i kanalizacja w Lutowiskach.		2 000 000
2.	Pompa ciepła wraz z instalacją do odzyskiwania energii geotermalnej dla celów ogrzania szkoły w Lutowiskach		250 000
3	Parking widokowy w Lutowiskach		447 000
4	Parking w centrum wsi Lutowiska		530 000
5	Plac targowy w Lutowiskach		206 000
6	Dom pogrzebowy w Lutowiskach		120 000
7	Budowa i remonty dróg gminnych i wewnętrznych na terenie gminy		300 000
8	Urządzenie placu festynowego wraz z zadaszeniem w Lutowiskach		50 000
9	Urządzenie parku wiejskiego w Lutowiskach		20 000
10	Wymiana pokrycia z eternitu na budynku szkoły w Stuposianach	40 000	

11	Kontynuacja zagospodarowania terenu wokół szkoły w Lutowiskach		100 000
12	Remont dróg na osiedlu w Lutowiskach		50 000
13	Budowa małej kompostowni na potrzeby gminy		50 000
14	Urządzenie ścieżki przyrodniczo-histerycznej wokół Lutowisk		20 000
15	Częściowa termomodernizacja poddasza budynku Urzędu Gminy		60 000
Razem			4 243 000

Finansowanie planowanych zadań po 2006r.

Lp.	Nazwa zadania	Okres realizacji 2007-2013	Koszt zadania W PLN
16	Budowa i remonty dróg gminnych i wewnętrznych na terenie gminy		400 000
17	Budowa sanitariatów i szatni przy stadionie w Lutowiskach		150 000
18	Budowa kompleksu rekreacyjno-sportowego w Lutowiskach		800 000
19	Kontynuacja urządzania parku wiejskiego w Lutowiskach		80 000
20	Remonty i termorenowacje budynków komunalnych		500 000
21	Budowa infrastruktury w Ustrzykach Górnych (chodnik, kładka, tereny zielone, mała architektura)		700 000

22	Rozwiązanie gospodarki wodno-ściekowej w Chmielu		500 000
23	Rozwiązanie gospodarki wodno-ściekowej w Zatwarnicy		1 000 000
24	Rozwiązanie gospodarki wodno-ściekowej w Dwerniku		1 300 000
25	Rozwiązanie gospodarki wodno-ściekowej w Pszczelinach		500 000
26	Rozwiązanie gospodarki wodno-ściekowej w Skorodnem		150 000
27	Rozwiązanie gospodarki wodno-ściekowej w Smolniku		150 000
28	Remont budynku komunalnego na osiedlu w Lutowiskach (świetlica środowiskowa)		200 000
29	Budowa chodnika przy osiedlu w Lutowiskach		30 000
30	Wykonanie odwodnienia osiedla i sieci wodociągowej na osiedlu w Lutowiskach		200 000
31	Rozwiązanie gospodarki wodno-ściekowej w Nasicznem		800 000
32	Rekultywacja składowiska odpadów w Smolniku		200 000

33	Zakup specjalistycznego samochodu do zbierania odpadów		400 000
34	Dostosowanie istniejącej sortowni odpadów do standardowych warunków		50 000
Razem			8 110 000

Przedstawione powyżej projekty realizacyjne w pierwszym okresie koncentrują się głównie na rozwiązaniach w zakresie gospodarki wodno-kanalizacyjnej oraz inwestycji związanych infrastrukturą społeczną. Tego typu projekty inwestycyjne przyczynią się do zwiększenia atrakcyjności inwestycyjnej gminy Lutowiska, ale także rozwiązania problemów środowiskowych oraz dostosowania polityki gminy do wymogów Unii Europejskiej.

Szacunkowe wartości dla inwestycji przewidzianych do realizacji w latach 2005 – 2006 zostały przedstawione w oparciu o sporządzone kosztorysy inwestorskie, jednakże przy dokonywaniu wyliczeń w analizie finansowej, która dla każdego z działań będzie opracowywana zakłada się, że nakłady inwestycyjne ulegną zmniejszeniu w stosunku do tych zaprezentowanych w kosztorysach. Dla każdego województwa wyznaczono wskaźnik korygujący, który służy do obliczenia realnej wartości inwestycji. Wskaźnik ten opracowany został w oparciu o średnie obliczenie cen poprzetargowych inwestycji i dla województwa podkarpackiego został ustanowiony na poziomie 0,65. W związku z tym realna wartość inwestycji, które zostaną przeprowadzone w Gminie Lutowiska w latach 2005 – 2006 powinna zmniejszyć się o około 35%.

Większość inwestycji zaprezentowanych powyżej ma realne szanse na otrzymanie dofinansowania ze środków strukturalnych w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego.

4. Powiązanie planowanych projektów z działaniami realizowanymi obecnie na obszarze gminy.

Większość działań inwestycyjnych realizowanych obecnie przez władze Gminy Lutowiska wynika z przyjętego „Planu Strategicznego Gminy Lutowiska”. Dokument ten w dalszym ciągu jest podstawą do podejmowania długookresowych i bieżących decyzji związanych z rozwojem gminy i zaspakajania potrzeb jej mieszkańców. Opracowana strategia jako główne obszary strategiczne wskazuje:

- Infrastrukturę techniczną,
- Infrastrukturę społeczną (oświata, kultura, zdrowie, opieka społeczna),
- Przedsięwzięcia gospodarcze (rolnictwo, usługi, turystyka),
- Przedsięwzięcia w dziedzinie ekologii, estetyki i ładu przestrzennego.

Wszystkie działania zapisane w „Planie Strategicznym Gminy Lutowiska” powiązane są ze strategią wojewódzką (opracowywaną metodą społeczną), która z kolei powiązana jest z Narodowym Planem Rozwoju.

W roku 2003 uchwałą Rady Gminy Lutowiska zostały przyjęte „Kierunki Rozwoju Gminy Lutowiska”. W dokumencie tym wyodrębnione zostały strategiczne kierunki rozwoju, zamierzone efekty i kierunki działań.

Za główne kierunki rozwoju gminy uznano:

1. Turystykę
2. Leśnictwo
3. Ochrona walorów przyrodniczych i krajobrazowych
4. Rolnictwo
5. Zasoby ludzkie
6. Przedsiębiorczość

Zamierzone efekty to:

1. Zwiększenie ilości turystów odwiedzających Gminę Lutowiska poprzez wzbogacenie istniejących i tworzenie nowych produktów turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym i unikatowych wartościach przyrodniczo – krajobrazowych.
2. Wykorzystanie wszystkich funkcji lasów dla zaspokojenia potrzeb społecznych – w tym szczególnie wzrost miejsc pracy.
3. Zachowanie wartości przyrodniczych i krajobrazowych gminy w nie pogorszonym stanie.
4. Tworzenie warunków do powstawania alternatywnych źródeł dochodu poza rolnictwem i poprawa opłacalności produkcji rolnej.
5. Wzrost mobilności społecznej i zawodowej mieszkańców.
6. Pozyskiwanie rynków zbytu dla podmiotów gospodarczych.

Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Lutowiska jest z kolei łącznikiem pomiędzy dokumentami planistycznymi przygotowywanymi przed przystąpieniem Polski do UE, a unijnymi dokumentami programowymi obowiązującymi od 1 maja 2004.

Strategia Zrównoważonej Turystyki w Bieszczadzkim Parku Narodowym i otulinie (według zasad i kryteriów PAN Parks) jest dokumentem, który pomoże Bieszczadzkiemu Parkowi Narodowemu w przełożeniu zasad zrównoważonej turystyki na działania praktyczne na obszarze BdPN i jego otuliny. SZT zapewnia podnoszenie jakości produktu turystycznego oraz doświadczeń zwiedzających.

Opracowana Strategia jest zintegrowana z innymi sektorami gospodarki i została opracowana w oparciu o już istniejące i oficjalnie zatwierdzone dokumenty takie jak.

- Plan Ochrony Bieszczadzkiego Parku Narodowego,
- Plany Ochrony Parków Krajobrazowych (Doliny Sanu i Ciśniańsko-Wetlińskiego),
- Strategie Gmin Cisna i Lutowiska

- Strategia Rozwoju Turystyki woj. Podkarpackiego

Długo-terminowe cele dla regionu PAN Parks:

Wizja turystyczna: Region PAN Parks - Bieszczady będzie postrzegany jako obszar o znacznym potencjale turystycznym oraz jako region o atrakcyjnej ofercie turystycznej, nie zagrażającej wykorzystywanym zasobom przyrodniczym, przyjazny turystom i mieszkańcom.

Zasadnicze cele dla rozwoju turystyki

- wzrost ilości turystów przy wykorzystaniu już istniejącej bazy noclegowej, oraz jej rozbudowie z zachowaniem wymogów wysokiego standardu,
- wzrost ilości usług przewodnickich, w tym specjalistycznych,
- rozwój mniej popularnych form turystyki, a zwłaszcza narciarskiej skitourowej i biegowej, przyrodniczej, edukacyjnej,
- utrzymanie istniejących szlaków turystycznych i dodatkowo oznakowanie zimowych tras narciarskich,
- wprowadzenie nowych produktów turystycznych,

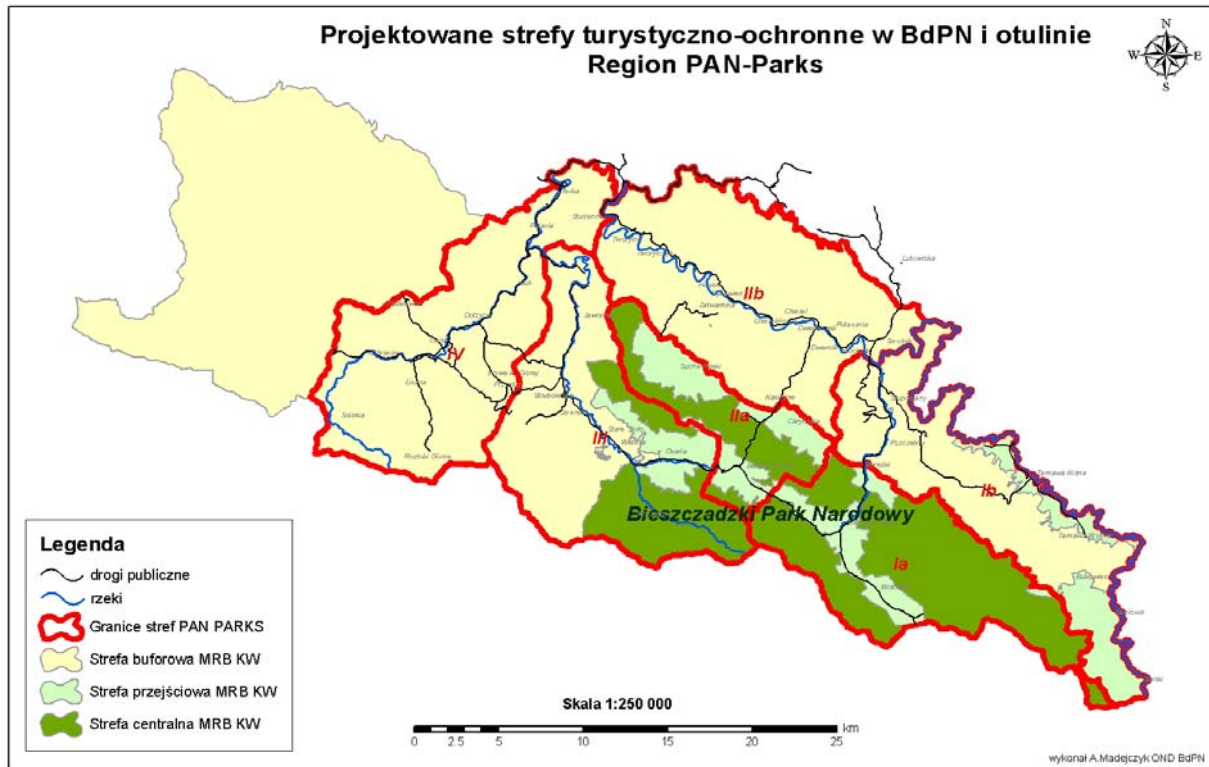
Cele ekologiczne

- dalsza skuteczna ochrona zasobów przyrodniczych i kulturowych m.in. poprzez właściwe zarządzanie i sterowanie ruchem zwiedzających,
- ustalenie jasnych zasady i procedur dla współdziałania pomiędzy instytucjami ochrony przyrody a pozostałymi udziałowcami /w tym biznesem turystycznym/,
- wzrost świadomości ekologicznej turystów i społeczności lokalnej, szczególnie odnośnie ciągłej potrzeby ochrony przyrody (przyroda stanowi rdzeń obecnego i przyszłego produktu turystycznego),
- zwiększenie dochodów na ochronę przyrody,

Cele społeczno-ekonomiczne

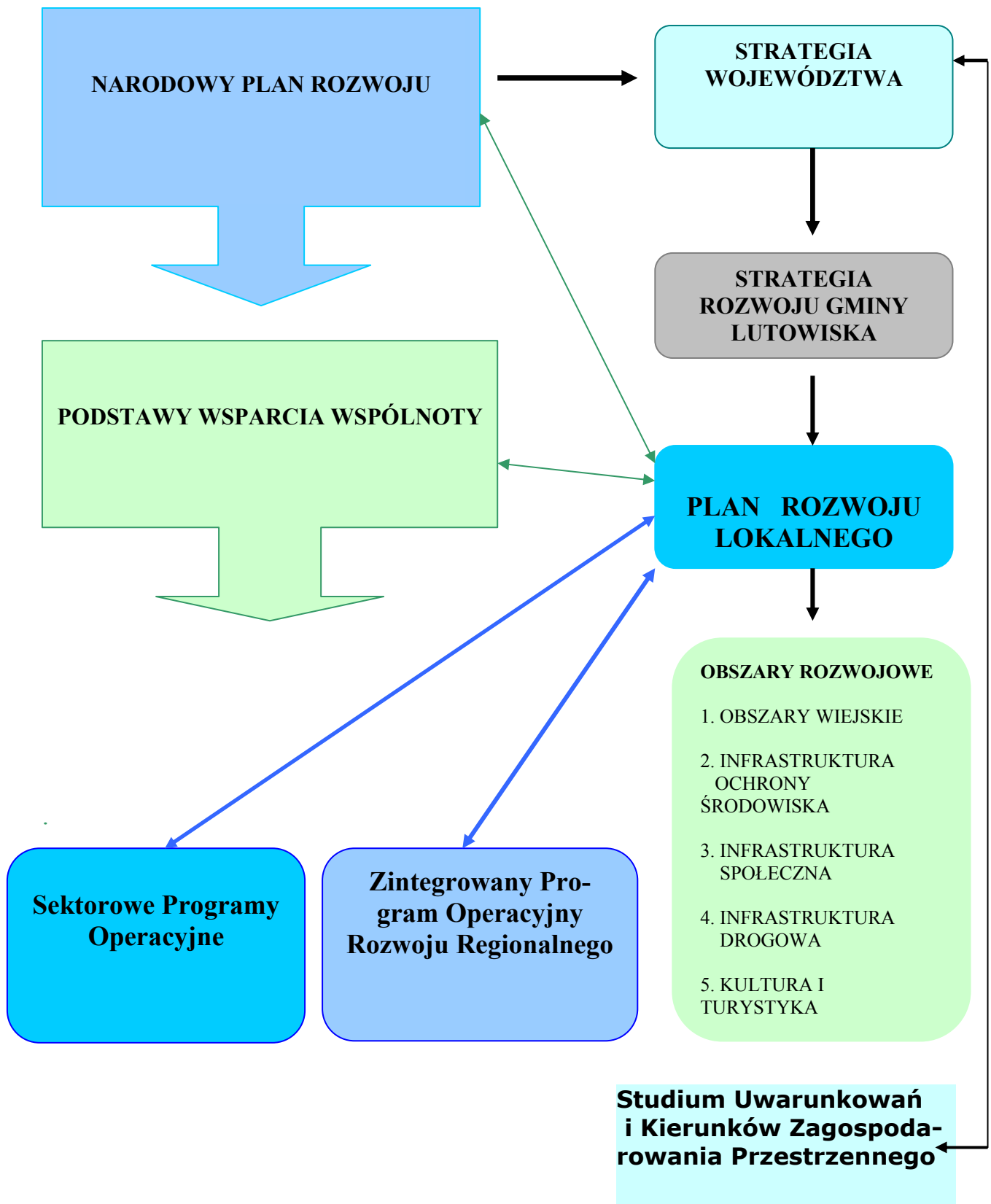
- zwiększenie lokalnego zatrudnienia,
- wydłużenie sezonu turystycznego (listopad – kwiecień),
- wzrost standardu życia mieszkańców,

- podnoszenie konkurencyjności istniejących produktów turystycznych,
- tworzenie szans na otrzymanie kredytów, pomoc merytoryczną i planistyczną.

Rys. 4 Mapa Bieszczadzkiego Parku Narodowego.

Wykres 13. Powiązanie Planu Rozwoju Lokalnego z innymi dokumentami strategicznymi.

5. Oczekiwane wskaźniki osiągnięć Planu Rozwoju Lokalnego Gminy Lutowiska.

W celu sprawnej realizacji PRL konieczne jest szczegółowe rozpisanie wcześniej uzgodnionych obszarów rozwojowych na działania rozłożone w czasie i konsekwentne ich realizowanie w zgodzie ze sprecyzowanymi celami oraz realnym budżetem.

Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Lutowiska określa przede wszystkim obszary rozwojowe wynikające z dokumentów programowych do funduszy strukturalnych Unii Europejskiej. Obszary rozwojowe są ściśle powiązane z obszarami strategicznymi Strategii Rozwoju Gminy Lutowiska.

Realizacja Planu Rozwoju Lokalnego w Gminie Lutowiska winna także przynieść określone wskaźniki osiągnięć i efektów tj.:

- poprawę jakości środowiska naturalnego ze względu na zmniejszenie zrzu-
tu ścieków nie oczyszczonych, zmniejszenie emisji zanieczyszczeń do atmosfery,
- poprawę zdrowia mieszkańców w związku z budową ujęć wody i sieci wodociągowej,
- tworzenie infrastruktury technicznej sprzyjającej rozwojowi małej i średniej przedsiębiorczości,
- rozwój infrastruktury niezbędnej dla rozwoju nowoczesnego rolnictwa poprzez budowę dróg, wodociągów i kanalizacji,
- poprawę jakości dróg poprzez ich budowę i modernizację,
- zwiększenie dostępności do bazy turystyczno-rekreacyjnej.

Dlatego dla poszczególnych działań określonych w niniejszym Planie Rozwoju Lokalnego Gmina Lutowiska można określić oczekiwane wskaźniki, które dzielimy na:

- wskaźniki produktu, które określają, jaki będzie bezpośredni wynik podejmowanych działań,
- wskaźniki rezultatu, przedstawiające bezpośrednie i natychmiastowe efekty wdrożenia działania,
- wskaźniki oddziaływania, które prezentują konsekwencje realizacji przedsięwzięcia w przyszłości. Wskaźniki te mogą mieć charakter zarówno bezpośredni (bezpośrednie oddziaływanie przedsięwzięcia na sfery życia społeczno-gospodarczego w dłuższym okresie czasu) jak i pośredni (długofalowy wpływ przedsięwzięcia na dziedzinę życia społeczno-gospodarczego niezwiązane bezpośrednio z realizowanym działaniem).

TABELA 15. WSKAŹNIKI OSIĄGNIĘĆ DZIAŁAŃ REALIZOWANYCH W GMINIE LUTOWISKA

Lp.	Nazwa działania	Wskaźniki osiągnięć		
		Produkty	Rezultaty	Oddziaływanie
1.	Oczyszczalnia ścieków i kanalizacja w Lutowiskach	Długość sieci rozdzielczej wodociągów (km) Długość sieci kanalizacyjnych (km)	Liczba osób korzystających z wodociągów (%) Liczba osób korzystających z kanalizacji (%)	Ilość ścieków odprowadzonych zgodnie z obowiązującymi standardami prawnymi (hm ³ /miesiąc)
2.	Pompa ciepła wraz z instalacją do odzyskiwania energii geotermalnej dla celów ogrzania szkoły w Lutowiskach	Powierzchnia pompy, powierzchnia ogrzewana przez pompę m ²	liczba osób korzystających z energii cieplnej	Poprawa warunków nauki dzieci.
3.	Parking widokowy w Lutowiskach	Powierzchnia nowych obiektów (m ²) Liczba stanowisk (szt.)	Liczba samochodów korzystających z parkingów	Natężenie ruchu (saldo)
4.	Parking w centrum wsi Lutowiska	Powierzchnia nowych obiektów (m ²) Liczba stanowisk (szt.)	Liczba samochodów korzystających z parkingów	Poprawa komunikacji miejskiej

5.	Plac targowy w Lutowiskach	Powierzchnia nowych obiektów (m ²) Liczba stanowisk (szt.)	Liczba uczestników imprez i wydarzeń kulturalnych (osoby)	Dochody z turystyki i kultury (tys. PLN)
6.	Dom pogrzebowy w Lutowiskach	Powierzchnia nowych obiektów (m ²)	Ilość pochówków /rok.	Dochody z inwestycji.
7.	Budowa i remonty dróg gminnych i wewnętrznych na terenie gminy	Długość dróg gminnych (km)	Powierzchnia terenów inwestycyjnych, które stały się dostępne w wyniku budowy i modernizacji dróg oraz uzbrojenia terenu (ha)	Natężenie ruchu (saldo)
8.	Urządzenie placu festynowego wraz z zadaniem w Lutowiskach	Powierzchnia nowych obiektów (m ²),	Liczba uczestników imprez i wydarzeń kulturalnych (osoby)	Dochody z turystyki i kultury (tys. PLN)
9.	Urządzenie parku wiejskiego w Lutowiskach	Powierzchnia parku (m ²),	Liczba osób odwiedzająca park/ rok	Natężenie ruchu (saldo)
10.	Wymiana pokrycia z eternitu na budynku szkoły w Stuposianach	Powierzchnia nowych lub zmodernizowanych obiektów przeznaczonych na cele dydaktyczne (m ²)	Roczny wzrost współczynnika skolaryzacji brutto w szkolenictwie w %	Udział osób pozostających na miejscu celem edukacji (%):
11.	Kontynuacja zagospodarowania terenu wokół szkoły w Lutowiskach	Powierzchnia nowych lub zmodernizowanych obiektów przeznaczonych na cele dydaktyczne (m ²)	Roczny wzrost współczynnika skolaryzacji, brutto w szkolenictwie w %	Udział osób pozostających na miejscu celem edukacji (%):

12.	Remont dróg na osiedlu w Lutowiskach	Długość drogi w km ²	Liczba osób korzystających z nowej drogi	poprawa stanu dróg w gminie
13.	Budowa małej kompostowni na potrzeby gminy	Powierzchnia nowego obiektu	Liczba osób korzystających z obiektu	zmniejszenie zanieczyszczenia środowiska
14	Urządzenie ścieżki przyrodniczo-histerycznej wokół Lutowisk	Długość ścieżki w km	Liczba osób korzystających ze ścieżki	Natężenie ruchu (saldo)
15	Częściowa termorenowacja poddasza budynku Urzędu Gminy	Powierzchnia nowych lub zmodernizowanych obiektów.	Liczba osób korzystająca z nowej infrastruktury	poprawa warunków pracy

6. Plan finansowy Gminy Lutowiska na lata 2005-2006 oraz prognoza na kolejne.

6.1 Struktura budżetu gminy za lata ubiegłe (2000-2003).

Na dochody Gminy składają się podatki i opłaty, dochody z majątku, subwencja ogólna, dotacje celowe na realizację zadań zleconych oraz na dofinansowanie zadań własnych, wpływy z samoopodatkowania mieszkańców, spadki, zapisy, darowizny i inne dochody.

Średnie roczne dochody budżetu Gminy Lutowiska kształtują się w granicach ok. 4.000.000 zł. W latach 2000 - 2003 dochody Gminy objęły kwotę **17724507 zł**. Zaplanowane **wydatki** i wydatkowane środki w analogicznym okresie wyniosły **17365586 zł**. W analizowanym okresie wydatki nie przekraczały dochodów gminy.

Przewiduje się, iż kolejne lata przyniosą wzrost nakładów inwestycyjnych, czego skutkiem będzie wzrost wydatków Gminy Lutowiska z uwagi na planowane do realizacji działania.

TABELA 18. DOCHODY GMINY LUTOWISKA W PODZIALE NA POSZCZEGÓLNE GRUPY W LATACH 2000 - 2003

<i>Grupa</i> <i>Rok</i>	<i>Rolnictwo i leśnictwo</i>	<i>Gospodarka komunalna</i>	<i>Gospodarka mieszkaniowa oraz niematerialne usługi komunalne</i>	<i>Oświata i wychowanie</i>	<i>Opieka społeczna</i>	<i>Podatki</i>	<i>Transport i łączność</i>	<i>Administracja państwowa i samorządowa</i>	<i>Inne</i>	<i>Różne rozliczenia</i>	<i>RAZEM</i>
2000	6651	96970	251125	573031	494950	1095166	-	144192	110334	1388295	4160714
2001	3134	113426	23045	357318	585180	1304384	10000	102189	86462	1615443	4200581
2002	6026	24308	234849	160255	433420	1419175	15000	68579	69594	1576207	4007413
2003	4923	136628	52342	125168	383062	1564587	37572	109356	64368	2877793	5355799
RAZEM	20734	371332	561361	1215772	1896612	5383312	62572	424316	330758	7457738	17724507

TABELA 19: WYDATKI GMINY LUTOWISKA W PODZIALE NA POSZCZEGÓLNE GRUPY W LATACH 2000 – 2003

<i>Grupa</i> <i>Rok</i>	<i>Rolnictwo i leśnictwo</i>	<i>Gospodarka komunalna</i>	<i>Gospodarka mieszkaniowa oraz niematerialne usługi komunalne</i>	<i>Oświata i wychowanie</i>	<i>Kultura i sztuka</i>	<i>Opieka społeczna</i>	<i>Ochrona zdrowia</i>	<i>Transport</i>	<i>Administracja państwowa i samorządowa</i>	<i>Kultura fizyczna i sport</i>	<i>Inne</i>	<i>RAZEM</i>
2000	-	344603	77310	2240406	100485	704551	53642	34742	1064806	6443	14023	4641011
2001	1842	82507	7102	2094204	112300	828617	149882	36356	921344	500	87646	4322300
2002	347	69738	22706	2005826	87115	690132	45377	40608	854016	4415	68765	3889045
2003	22005	134465	7869	2115975	166076	616353	80065	104990	1186714	6097	72619	4513230
RAZEM	24194	631313	114987	8 456 411	465978	2839653	328966	216696	4026880	17455	243053	17365586

Analizując zaprezentowane powyżej budżety gminy Lutowiska w latach 2000 – 2003 można zaobserwować, które grupy w budżecie w największym stopniu stanowiły o dochodach gminy oraz na co gmina Lutowiska przeznaczala najwięcej swoich środków w poszczególnych latach. Podstawowymi źródłami dochodów gminy Lutowiska były:

- ❖ Dochody z podatków– średnio 30 % całościowych dochodów budżetu w latach 2000 – 2003,
- ❖ Dochody z różnych rozliczeń – 41 % dochodów budżetu,
- ❖ Dochody z tytułu opieki społecznej – 11% dochodów budżetu.

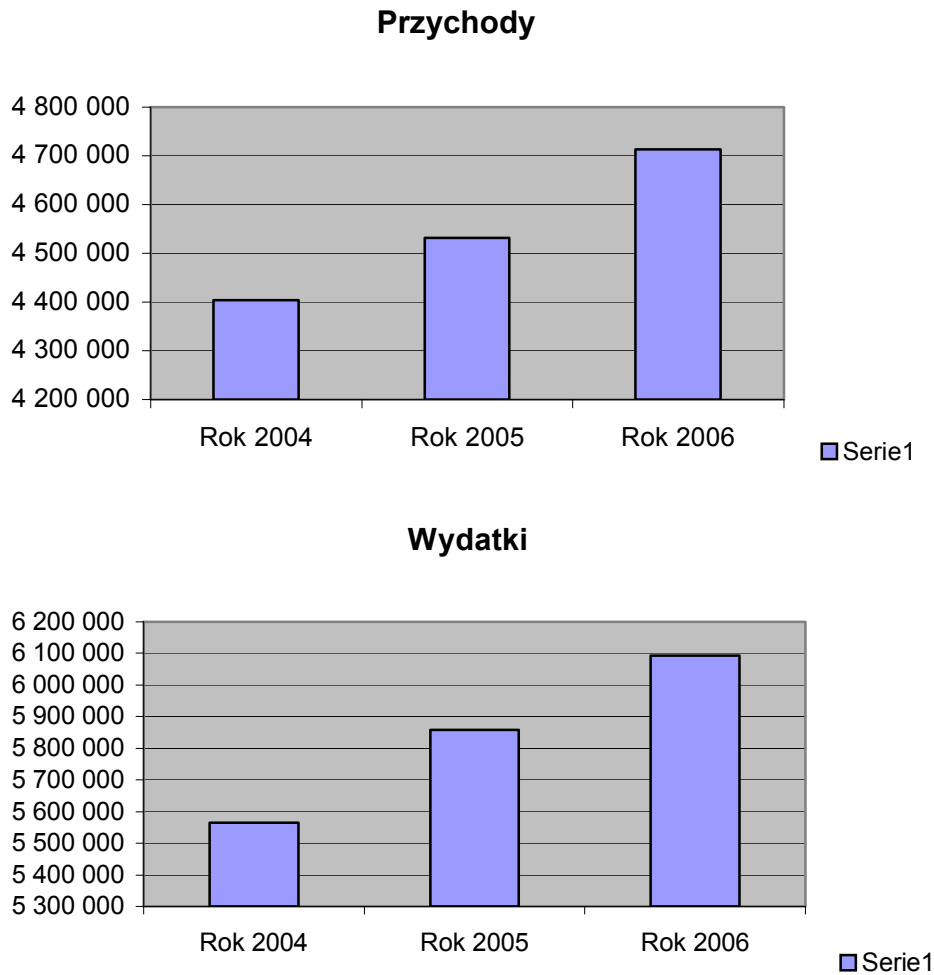
Do dochodów z różnych rozliczeń zalicza się m.in.: część oświatową subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego, część podstawową subwencji ogólnej dla gmin oraz część rekompensującą subwencji ogólnej dla gmin. W przypadku dochodów z tytułu opieki społecznej znalazły się tu m.in.: składki na ubezpieczenie zdrowotne, dodatki mieszkaniowe, zasiłki rodzinne i pielęgnacyjne czy usługi opiekuńcze.

Analizując wydatki z budżetu Gminy Lutowiska można zaobserwować, iż najwięcej środków z budżetu przeznaczanych jest na:

- ❖ Oświatę i wychowanie – około 48,5 % wydatków budżetowych w latach 2000 – 2003,
- ❖ Wydatki z tytułu administracji państwowej i samorządowej – około 23,5 % wydatków budżetowych,
- ❖ Opiekę społeczną – 16 % wydatków z budżetu gminy,
- ❖ Gospodarkę komunalną – 3,5 % wydatków gminy.

6.2. Plan finansowy Gminy na lata 2004-2006

Wykres 14. Prognoza dochodów i wydatków dla Gminy Lutowiska.

W chwili obecnej Gmina Lutowiska nie jest zadłużona, co pozwoli jej na korzystanie w najbliższych latach z funduszy europejskich. Z punktu widzenia zdolności kredytowej gminy, jest ona w stanie zaciągać zobowiązania kredytowe na pokrycie zadań inwestycyjnych realizowanych w najbliższych latach.

Tabela 20. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROJEKTÓW W LATACH 2005-2006.

Lp.	Nazwa zadania	Okres realizacji	Koszt zadania w PLN	Podmioty uczestniczące w finansowaniu zadania	Źródła finansowania			
					Budżet JST	Budżet Państwa	Środki prywatne	Środki UE
					Udział w %			
1.	Oczyszczalnia ścieków i kanalizacja w Lutowiskach	2005-2006	2 000 000	UE, NFOŚiGW, EkoFundusz, śr. wł.	10%	20%	0	70%
2.	Pompa ciepła wraz z instalacją do odzyskiwania energii geotermalnej dla celów ogrzania szkoły w Lutowiskach	2005-2006	250 000	UE, NFOŚiGW, EkoFundusz, śr. wł.	30%	20%	0	50%
3	Parking widokowy w Lutowiskach	2005-06	447 000	Budżet gminy UE	25%	-	-	75%
4.	Parking w centrum wsi Lutowiska	2005-2006	530 000	Budżet gminy UE	25%	-	-	75%
5.	Plac targowy w Lutowiskach	2005	206 000	Budżet gminy UE	25%	-	-	75%
6.	Dom pogrzebowy w Lutowiskach	2005	120 000	Budżet gminy	100%	-	-	-
7.	Budowa i remonty dróg gminnych i wewnętrznych na terenie gminy	2005-2006	300 000	Budżet gminy Budżet państwa	80%	20%	-	-
8.	Urządzenie placu festynowego wraz z zadaszaniem	2005-2006	50 000	Budżet gminy	100%	-	-	-
9.	Urządzenie parku wiejskiego w Lutowiskach	2006	20 000	Budżet Gminy	100 %			
10.	Wymiana pokrycia z eternitu na	2005		Budżet państwa, Budżet	50 %	50 %		

	budynku szkoły w Stuposianach		40 000	gminy				
11.	Kontynuacja zagospodarowania terenu wokół szkoły w Lutowiskach	2005-2006	100 000	Budżet gminy	100%	-	-	-
12.	Remont dróg na osiedlu w Lutowiskach	2005-06	50 000	Budżet gminy	100%			
13.	Budowa małej kompostowni na potrzeby gminy	2006	50 000	WFOŚiGW Budżet gminy	50%	50 %		
14.	Urządzenie ścieżki przyrodniczo-historycznej wokół Lutowisk	2005	20 000	Budżet gminy	100%			
15.	Częściowa termorenowacja poddasza budynku Urzędu Gminy	2005-2006	60 000	Budżet gminy	100%			
Razem		66,3% 10,7% 23%						
Razem		4 243 000						

Finansowanie planowanych zadań po 2006r.

Lp.	Nazwa zadania	Okres realizacji	Koszt zadania w PLN	Podmioty uczestniczące w finansowaniu zadania
2007-2013				
16.	Budowa i remonty dróg gminnych i wewnętrznych na terenie gminy	2007-2013	400 000	Budżet gminy UE
17.	Budowa sanitariatów i szatni przy stadionie w Lutowiskach	2006	150 000	Budżet gminy UE
18.	Budowa kompleksu rekreacyjno-sportowego w Lutowiskach	2007-2010	800 000	Budżet gminy UE
19.	Kontynuacja urządzania parku wiejskiego w Lutowiskach	2008-2009	80 000	Budżet gminy UE

20.	Remonty i termorenowacje budynków komunalnych	2007-2009	500 000	Budżet gminy UE
21.	Budowa infrastruktury w Ustrzykach Górnych (chodnik, kładka, tereny zielone, mała architektura)	2007-2009	700 000	Budżet gminy UE
22.	Rozwiązanie gospodarki wodno-ściekowej w Chmielcu	2007-2013	500 000	Budżet gminy UE
23.	Rozwiązanie gospodarki wodno-ściekowej w Zatwarnicy	2007-2013	1000 000	Budżet gminy UE
24.	Rozwiązanie gospodarki wodno-ściekowej w Dwerniku	2007-2013	1300 000	Budżet gminy UE
25.	Rozwiązanie gospodarki wodno-ściekowej w Pszczelinach	2007-2013	500 000	Budżet gminy UE
26.	Rozwiązanie gospodarki wodno-ściekowej w Skorodnem	2007-2013	150 000	Budżet gminy UE
27.	Rozwiązanie gospodarki wodno-ściekowej w Smolniku	2007-2013	150 000	Budżet gminy UE
28.	Remont budynku komunalnego na osiedlu w Lutowiskach (świetlica środowiskowa)	2007-2008	200 000	Budżet gminy UE
29.	Budowa chodnika przy osiedlu w Lutowiskach	2007	30 000	Budżet gminy
30.	Wykonanie odwodnienia osiedla i sieci wodociągowej na osiedlu w Lutowiskach	2007-2009	200 000	Budżet gminy UE
31.	Rozwiązanie gospodarki wodno-ściekowej w Nasicznem	2007 -2017	800 000	Budżet gminy UE
32.	Rekultywacja składowiska odpadów w Smolniku	2007-2008	200 000	Budżet gminy WFOŚiGW
33.	Zakup specjalistycznego samochodu do zbierania odpadów	2007 -2009	400 000	Budżet gminy WFOŚiGW
34.	Dostosowanie istniejącej	2007 - 2008	50 000	Budżet gminy

sortowni odpadów do standardowych warunków			WFOŚiGW
Razem	8 110 000		

TABELA 21. HARMONOGRAM REALIZACJI PROJEKTÓW W LATACH 2005-2006

Lp	Nazwa zadania	Harmono-gram realizacji	2005				2006				
			I	II	III	IV	I	II	III	IV	
1.	Oczyszczalnia ścieków i kanalizacja w Lutowiskach	2005-2006									
2.	Pompa ciepła wraz z instalacją do odzyskiwania energii geotermalnej dla celów ogrzania szkoły w Lutowiskach	2005-2006									
3.	Parking widokowy w Lutowiskach	2005-2006									
4	Parking w centrum wsi Lutowiska	2005-2006									
5	Plac targowy w Lutowiskach	2005									
6	Dom pogrzebowy w Lutowiskach	2005									
7	Budowa i remonty dróg gminnych i wewnętrznych na terenie gminy	2005-2006									
8	Urządzenie placu festynowego wraz z zadaszeniem	2005-2006									
9	Urządzenie parku wiejskiego w Lutowiskach	2006									
10	Wymiana pokrycia z eternitu na budynku szkoły w Stuposianach	2005									
11	Kontynuacja zagospodarowania terenu wokół szkoły w Lutowiskach	2005-2006									

12	Remont dróg na osiedlu w Lutowiskach	2005-2006								
13	Budowa małej kompostowni na potrzeby gminy	2006								
14.	Urządzenie ścieżki przyrodniczo-historycznej wokół Lutowisk	2005								
15.	Częściowa termorenowacja poddasza budynku Urzędu Gminy	2005-2006								

 wydatkowanie

7. System wdrażania i monitorowania Planu Rozwoju Lokalnego

7.1. Metodologia wdrażania Planu Rozwoju Lokalnego

System wdrażania Planu Rozwoju Lokalnego Gminy Lutowiska jest realizowany w oparciu o system wdrażania pomocy strukturalnej Unii Europejskiej. Gmina korzystając ze środków finansowych funduszy strukturalnych UE jest zobowiązana przestrzegać zasad i procedur wspólnotowych, które zostały określone w Rozporządzeniu z dnia 21 czerwca 1999r. Nr 1260/1999 wprowadzającym ogólne przepisy odnośnie funduszy strukturalnych oraz rozporządzeń odnoszących się do poszczególnych funduszy strukturalnych.

Poszczególne projekty będą wdrażane w oparciu o zasady wydatkowania środków według źródeł ich pochodzenia. W niektórych przypadkach może to oznaczać, że podmiot korzystający z różnych źródeł finansowania będzie musiał sprostać wielu wymaganiom formalnym. Dotyczy to w szczególności odmiennych zasad wykorzystania środków pochodzących ze źródeł krajowych oraz ze źródeł unijnych.

Aby Plan Rozwoju Lokalnego mógł przynieść spodziewane efekty konieczne jest jego wdrażanie, czuwanie nad jej realizacją i kontrolowanie jej przebiegu, co wymaga spełnienia trzech postulatów: partnerstwa, planowania i kierowania:

➤ **Partnerstwo**

W przypadku Planu Rozwoju Lokalnego partnerstwo polegać ma głównie na włączeniu w proces jego realizacji instytucji odpowiedzialnych za realizację zadań własnych gminy, tj. zadań wynikających z ustawy o samorządzie gminnym. Planowane do realizacji zadania są, bowiem szczegółowo zapisane w Planie i nie ma wątpliwości, co do odpowiedzialności za ich realizację. Istotny

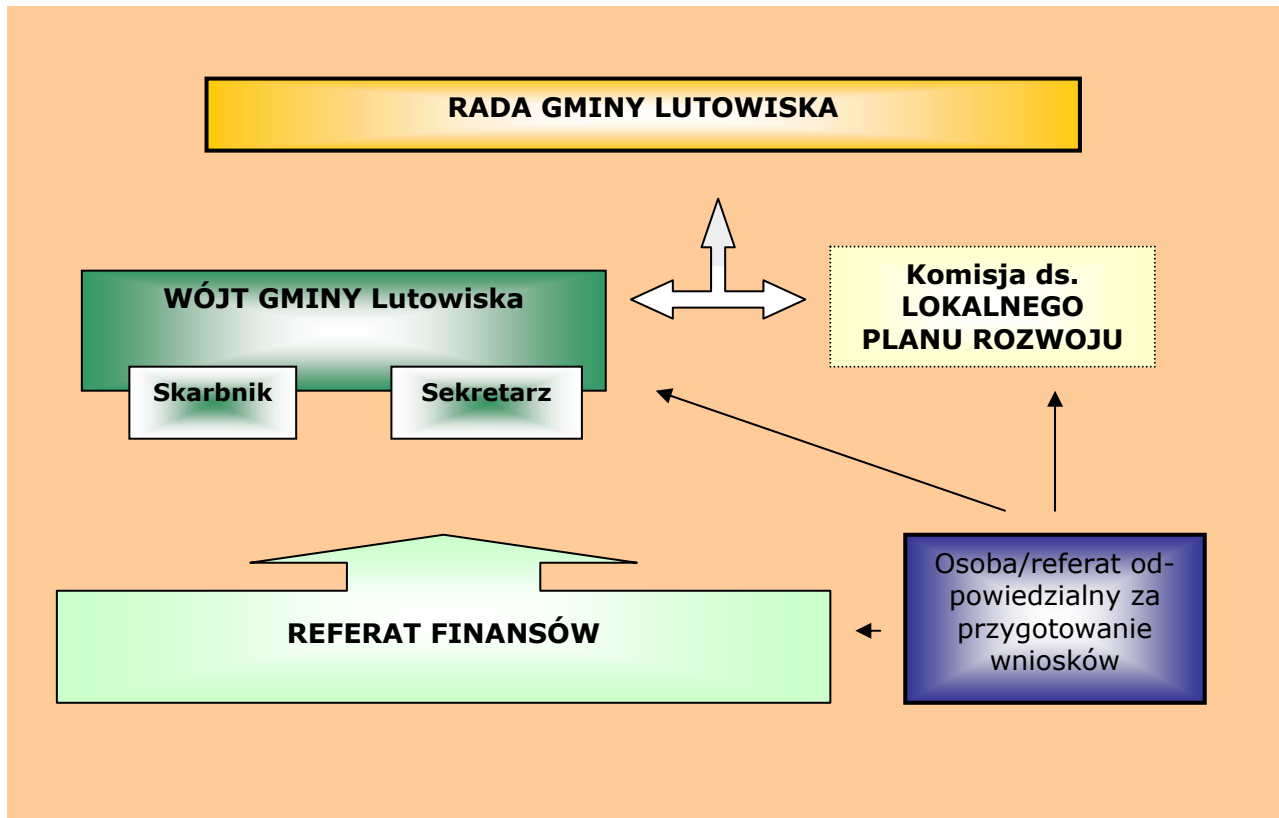
będzie również udział w realizacji planu lokalnych liderów, znacznie jednak ważniejsze wydaje się partnerstwo ponadlokalne, które powinno wyrażać się udziałem samorządów gmin sąsiednich oraz instytucji powiatowych i wojewódzkich przy realizacji Planu Rozwoju Lokalnego. Partnerstwo polegać musi również na działaniach lobbingowych, które to działania sprzyjać mają realizacji projektów istotnych z punktu widzenia gminy Lutowiska, jednak nie leżących w zakresie jej kompetencji.

➤ **Planowanie**

Struktura organizacyjna Urzędu Gminy Lutowiska sprzyja realizacji zadań z wielu dziedzin życia społeczno-gospodarczego, w tym również zadań większości projektów proponowanych w Planie Rozwoju Lokalnego. Koordynacja proponowanych działań pozostanie w kompetencjach Wójta Gminy, do ich opiniowania konieczne wydaje się powołanie specjalnej „okolicznościowej” komisji Rady Gminy. Kluczowym referatem w realizacji PRL jest referat finansów, co w zasadniczy sposób odróżnia plan od strategii. Zadania do zrealizowania zostały zaplanowane, bowiem na okres najbliższych 9 lat, zostały one uzgodnione i zaakceptowane przez władze gminy i skonsultowane z przedstawicielami społeczności lokalnej.

Najistotniejszą kwestią wydaje się więc bieżące monitorowanie możliwości finansowych Gminy Lutowiska, możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków – zdolności do zapewnienia tzw. wkładu własnego oraz jej zdolności kredytowych.

Wykres 15. Propozycja nadzorowania realizacji Planu Rozwoju Lokalnego

Odpowiedzialność za merytoryczną realizację poszczególnych projektów w „nowo zaproponowanych” obszarach rozwojowych można powierzyć pracownikom poszczególnych referatów urzędu gminy.

W przypadku prawidłowego planowania realizacji Planu Lokalnego konieczne jest również powołanie stanowiska/referatu odpowiedzialnego za przygotowanie wniosków wraz z niezbędną dokumentacją pod fundusze strukturalne. Jest to istotne, ze względu na ilość projektów, które potencjalnie mogą być dofinansowywane przez Komisję Europejską.

➤ **Kierowanie**

Większość zadań związanych z bieżącym nadzorem nad realizacją poszczególnych projektów Planu Rozwoju Lokalnego Gminy Lutowiska powinna należeć do obowiązków Wójta Gminy. Ważną rolę w procesach wdrożeniowych Planu Rozwoju Lokalnego odgrywać będzie, w przypadku jej powołania Komisja ds. Lokalnego Planu Rozwoju.

Główne jej zadania obejmowałyby:

- bieżącą analizę stanu realizacji Planu, w tym w szczególności nadawaniu priorytetów poszczególnym zadaniom realizacyjnym,
- obserwację uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych, wpływających na realizację Planu,
- opiniowanie źródeł finansowania w postaci stosownego zapisu w budżecie
- opiniowanie stosownych umów partnerskich.

Należy podkreślić, iż Plan Rozwoju Lokalnego, który jest równocześnie programem operacyjnym do Strategii Rozwoju Gminy Lutowiska w pewnym sensie ją zastępuje. Jego wdrażanie musi podlegać weryfikacji i aktualizacji wspólnie ze Strategią.

Zarządzanie Planem powinno opierać się wypracowanym już w trakcie realizacji strategii partnerstwie lokalnym.

Plan Rozwoju Lokalnego opracowano metodą społeczną, w taki też sposób powinien być wdrażany i jest nierozzerwalnie związany ze Strategią Rozwoju Gminy Lutowiska.

8. System monitorowania, sposoby oceny oraz promocja

Kluczowe znaczenia w monitorowaniu i stymulowaniu realizacji Planu Rozwoju Lokalnego Gminy Lutowiska posiada Wójt Gminy oraz Rada Gminy. Główną ich rolą będzie monitorowanie przebiegu realizacji zadań zawartych w Planie oraz ewentualne interwencje w przypadku stwierdzenia opóźnień lub nieuzasadnionej rezygnacji z realizacji zadania.

Monitoring, to proces systematycznego zbierania i analizowania wiarygodnych informacji finansowych i statystycznych dotyczących wdrażania projektów, którego celem będzie zapewnienie zgodności realizacji projektów i programu z wcześniej zatwierdzonymi założeniami do jego realizacji. Polegał on będzie na obserwacji procesów rozwoju Gminy, w celu możliwie szybkiego podejmowania działań, stanowiących reakcję na rozwój powyższych zjawisk.

Wydatkowanie funduszy publicznych, w tym także pochodzących ze źródeł zagranicznych, na działania wspierające rozwój regionalny i gospodarczy, wymaga stworzenia systemu instytucji i procedur, które zapewnią, że środki te będą wydatkowane efektywnie i oszczędnie. Elementem takiego systemu muszą być instrumenty służące do monitoringu i oceny zarówno konkretnych programów czy projektów, jak i szeroko rozumianej polityki regionalnej. Dlatego też, system monitoringu musi opierać się na efektywnej sprawozdawczości. Muszą tu zostać konkretnie określone rodzaje potrzebnych raportów i ich częstotliwość, w zależności od analizowanej problematyki (w okresach półrocznych lub rocznych). Powstawać też muszą sprawozdania dotyczące ocen konkretnych programów będących podstawą rozwiązania zidentyfikowanych wcześniej problemów, ocen przeprowadzonych prac: przed rozpoczęciem programu, w jego trakcie i po jego zakończeniu.

Samorząd Gminy Lutowiska odpowiada za kreowanie i realizację polityki rozwoju na poziomie gminy. Proponuje się więc, aby w oparciu o zaproponowane wskaźniki osiągnięć celu, przygotowywane były kwartalne przeglądy dotyczące stopnia realizacji podstawowych zadań Lokalnego Planu Rozwoju. Istotnym elementem, monitoringu powinny być roczne sprawozdania Wójta składane pod ocenę Rady, dotyczące realizacji polityki regionalnej w zakresie głównych kierunków rozwoju. Materiał ten byłby dla Wójta Gminy podstawą do okresowej oceny i ewentualnej aktualizacji priorytetów i celów rozwoju regionalnego.

System monitoringu i oceny polityki lokalnej powinien opierać się na wskazanych wcześniej wskaźnikach osiągnięć (produkt, rezultat, oddziaływania) i powinien objąć swym zakresem następujące sfery:

- monitoring sytuacji społeczno-gospodarczej, w tym uwarunkowań rozwoju,
- monitoring realizacji priorytetów rozwoju i celów strategicznych zawartych w Planie Rozwoju
- monitoring realizacji konkretnych programów i projektów.

Prawidłowy i efektywny monitoring powinien spełniać określone wymagania, jak np.:

- powinien być oparty na ustalonych kryteriach, pozwalających na obiektywną ocenę realizacji programu i efektywności zastosowanych instrumentów rozwoju,
- powinien dostarczać podstawy do podejmowania tak strategicznych, jak i bieżących operacyjnych decyzji - musi więc odpowiednio często i „wczesnie” informować o stanie jego realizacji.

Monitoring Planu Rozwoju Lokalnego jest elementem koniecznym w celu aktywnej realizacji zapisów dokumentu. Umożliwia on stwierdzenie, czy program jest prawidłowo realizowany oraz czy założenia, na których go oparto, nie uległy zmianie. Pozwala poza tym na sprawne i elastyczne reagowanie na zmia-

ny, ograniczając przy tym podejmowanie kroków intuicyjnych, czemu z kolei sprzyja brak właściwej informacji i analiz.

Monitoring bieżącej realizacji Planu umożliwi porównywanie - w określonym przedziale czasu - rzeczywistych efektów z planami, co pozwala stwierdzić, czy procesy realizacji zmierzają w sposób optymalny do osiągnięcia założonych celów. Bazą będą tutaj podstawowe informacje o każdym aktualnie realizowanym przedsięwzięciu, jak i stopień zaawansowania inwestycji, ilość nowych oddanych obiektów, liczba przeszkolonych osób itp. Prawidłowy monitoring wymaga również gromadzenia, dysponowania i analizowania odpowiednich kategorii informacji, związanych tak ze wskaźnikami, jak i założeniami (baza informacyjna). Są to przykładowo:

- trendy rozwojowe w gospodarce – w ujęciu sektorowym,
- współczynniki ekonomiczne - krajowe, regionalne, lokalne,
- struktura wydatków i inwestycji,
- trendy demograficzne i inne.

Strategii Rozwoju Gminy Lutowiska, Strategii Rozwoju Województwa, Narodowego Planu Rozwoju to dokumenty, które będą wspierały wdrażanie Planu Rozwoju Lokalnego Gminy Lutowiska. W całej rozpiętości odnosi się to również do wszystkich podstawowych priorytetów a w szczególności do: modernizacji infrastruktury o znaczeniu ponadlokalnym, restrukturyzacji bazy ekonomicznej powiatu poprzez rozwój sektora małych i średnich przedsiębiorstw i sektora turystycznego, rozwoju zasobów ludzkich poprzez wzmocnienie potencjału edukacyjnego szkolnictwa średniego, wyższego oraz kształcenia ustawicznego, a także do współpracy międzynarodowej powiatu bieszczadzkiego, w tym jego współpracy transgranicznej przede wszystkim z sąsiadującą Ukrainą.

Realizacja planu w okresie krótkoterminowym, lata 2005-2006 powinna już obecnie być precyzyjnie zaplanowana i konsekwentnie realizowana, natomiast realizacja planu w okresie długoterminowym (2007 – 2013) powinna być elastyczna i podkreślać jego otwarty charakter, dostosowując się do zmieniają-

cych się warunków społecznych i gospodarczych, tak wewnętrznych, jak i zewnętrznych.

Szczegółnej uwagi wymagać tu będą impulsy wynikające z procesów integracyjnych z Unią Europejską. Powyższe jest ściśle związane z rozwojowym charakterem dokumentu, zakładającym jej okresowe aktualizowanie.

9. Podsumowanie i wnioski.

- Gmina Lutowiska jest zamieszkiwana przez **2261 mieszkańców**, z czego przeważającą większość stanowią mieszkańcy takich miejscowości jak: Lutowiska, Chmiel, Dwernik, Smolnik. Gmina Lutowiska położona jest na podkarpaciu w powiecie bieszczadzkim, gęstość zaludnienia w gminie wynosi 5 osób na km² zajmuje powierzchnię 476 km².
- Gmina Lutowiska jest gminą rolno-leśną. Duża ilość osób ma trudności ze znalezieniem pracy i jest na utrzymaniu rodziny. Stopa bezrobocia w gminie w 2002 r. wyniosła ponad 33,4%.
- Na terenie gminy funkcjonuje obecnie Zespół Szkół (*szkoła podstawowa z 2 punktami filialnymi, gimnazjum, przedszkole, zespół administracyjny*). W szkołach zatrudnionych jest 38 nauczycieli a uczęszcza do nich 326 dzieci.
- Wszystkie miejscowości położone na terenie gminy są zelektryfikowane oraz stelefonizowane. Stan infrastruktury technicznej w gminie jest dobry lecz wymaga poniesienia dużych nakładów inwestycyjnych na modernizację i remonty już istniejącej bazy a także na budowę nowej. W Gminie Lutowiska istnieje 16,5 km sieci kanalizacji sanitarnej. Gmina jest skanalizowana w 55%. Liczba przyłączy 439 szt.
- W celu usprawnienia działań rozwojowych gminy przygotowany został Plan Rozwoju Lokalnego, który jest równocześnie programem operacyjnym do Strategicznego Planu Gminy Lutowiska i w pewnym sensie go zastępuje. **Plan Rozwoju Lokalnego opracowano metodą społeczną, w taki też sposób powinien być wdrażany i jest nierozzerwalnie związany z Planem Strategicznym Gminy Lutowiska.** Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Lutowiska jest z kolei łącznikiem pomiędzy dokumentami planistycznym przygotowywanymi przed przystąpieniem Polski do

UE, a unijnymi dokumentami programowymi obowiązującymi od 1 maja 2004.

- Działania przewidziane do realizacji zostały podzielone na dwa czasookresy:
 - I etap: 2005 – 2006,
 - II etap: 2007 – 2013.

- Przewidziane działania to działania wpływające na poprawę warunków i jakości życia mieszkańców, wpływające na rozwój infrastruktury technicznej, wpływające na poprawę środowiska przyrodniczego, wpływające na poprawę otoczenia kulturowego, turystycznego, sportowego.

- Strategiczne obszary gminy powiązane zostały z wyznaczonymi obszarami rozwojowymi, powiązanimi z dokumentami programowymi UE. Obszary rozwojowe Gminy Lutowiska to infrastruktura drogowa, infrastruktura ochrony środowiska, infrastruktura społeczna, obszary wiejskie, kultura i turystyka.

- Wydatki na zadania przewidziane do realizacji w Planie Rozwoju Lokalnego Gminy Lutowiska zamknęły się kwotą **9 950 000** złotych, z tego
 - I etap: 2005 – 2006 – 3 890 000 zł,
 - II etap: 2007 – 2013 – 6 060 000 zł.

- Po uwzględnieniu możliwego dofinansowania ze strony Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (ZPORR) minimalne nakłady, które gmina będzie musiała ponieść wynoszą ok. 2 580 000 złotych w latach 2005-2006.

- Do weryfikacji i monitoringu służą szczegółowo wskazane wskaźniki osiągnięć Planu Rozwoju Lokalnego.

- Za realizację planu odpowiedzialność ponosi Samorząd Gminy Lutowiska. W oparciu o zaproponowane wskaźniki osiągnięć przeprowadzane będą kwartalne przeglądy dotyczące stopnia realizacji podstawowych zadań Lokalnego Planu Rozwoju. Istotnym elementem monitoringu będą **roczne sprawozdania** Wójta składane pod ocenę Rady Gminy, dotyczące realizacji polityki regionalnej w zakresie głównych kierunków rozwoju.